

התיקון הכללי כשורש בתורת רבי נחמן¹

- ❖ רעיון התיקון אצל רבי נחמן
- ❖ ביאור בנושא הפירוד והתיקון בקבלה ואצל רבי נחמן
- ❖ התיקון הכללי – הסבר ורקע לרעיון זה
- ❖ "אחד היה אברהם" – רעיון זה בתוך האדם
- ❖ "ראש השנה אצלי" – הקיבוץ כמבטא את התיקון הכללי
- ❖ הצדיק - דרכו החינוכית של רבי נחמן
- ❖ סיכום ויציאה לשמחה

ההולכים בדרכו של רבי נחמן מברסלב נוהגים לומר תפילה קצרה ששמה "תיקון הכללי". מהי אותה תפילה יוצאת דופן שכה רבים אומרים אותה? ה"תיקון הכללי" היא תפילה המורכבת מעשרה מזמורי תהלים. רבי נחמן חידש שיש לאומרה כתיקון לפגם הברית. רבי נחמן הוסיף וחידש שתיקון הברית הוא התיקון הכללי שעל האדם לעשות בחייו, לכן ע"י אמירת התיקון הכללי מתקן לא רק את פגם הברית אלא את כלליותו של האדם.

¹ יש לציין כי אין לראות במאמר זה נסיון לתת פירוש יחיד לדברי רבי נחמן - שהרי מורכבות היא עיקר עולמו. הבנות אלה בתורתו של רבי נחמן הם בבחינת "כל חד לפום מה דמשער בליבה", אך נראה לי שזה שורש בהבנת תורתו. תודה לה' שזיכה אותי בהבנות אלה. תודה גם לאיתמר קגן שמתבע רעיון החברותא יש בדברי גם מדבריו. תודה גם לנתנאל לדרברג, חזי כהן ומישאל ציון. מאמר זה מהווה גם בסיס לעבודה סמינריונית שתוגש במסגרת קורס במכללת הרצוג.

במאמר זה אדון בתורתו של רבי נחמן ואראה כיצד "התיקון הכללי" אינו רק תפילה חשובה, אלא שורש עיקרי בתפיסתו של רבי נחמן את העולם. "כלליות" זו היא היכולת לראות את העולם על פרטיו וכלליו כמעיד על מציאות הקב"ה בעולם²: על ידי חיבור כל הפרטים אל הקב"ה ועל ידי מציאת הקב"ה בתוך כל פרט ופרט. עדות זו היא רעיון הגאולה אצל רבי נחמן.

א. רעיון התיקון אצל רבי נחמן

הבריאה: הכלליות והפרטים

והכלל, כי עקר הבריאה ה'ה' בשביל ההתפארות ש'תפא'ר עם ישראל, וזה ההתפארות הוא השורש והחיות של כל הבריאה בכלליות ובפרטיות ובפרטי פרטיות, כי כל הרצונות של השם יתברך בבריאת עולמו, בכלל ובפרט ובפרטי פרטיות, ה'ה' כפי ההתפארות ש'מקבל מ'ש'אל בכלל ובפרט ובפרטי פרטיות. כי כלליות הבריאה נבראת בזאת התמונה ובזה הסדר וההנהגה ש'יש לכלליות הבריאה, כפי כלליות ההתפארות ש'מקבל מכלל ישראל; וכך כל דבר בפרט נברא בזה התמונה ובזה הטבע, כפי פרטיות ההתפארות ש'מקבל מכל אחד מ'ש'אל בפרט וכך בפרטי פרטיות כנ"ל. ועל כן הצדיק, על - ידי שמוצא ההתפארות ש'השם יתברך מקבל מ'ש'אל תמיד, בכלל ובפרט ובפרטי פרטיות, על - ידי - זה הוא יודע טעם כל הרצונות ש'היה להשם יתברך בכל הבריאה, בכלל ובפרט וכו', כי כל הרצונות של הבריאה בכלל וכו' ה'ה' כפי ההתפארות ש'מקבל מ'ש'אל בכלל וכו' כנ"ל³.

² לעומת מושג ה"כלליות" (=מוניום) אצל הוגים אחרים, אצל רבי נחמן גם בתוך הכללות, מצליח כל פרט לשמור על ייחודו, כפי שאראה לקמן. יחד עם זאת יש לציין שאין מאמר זה מאמר משווה אלא חידושי תורה ללא כיסוי.

³ ליקוטי מוהר"ן קמא תורה י"ז "ויהי הם מריקים שקיהם" – אות א'.

רבי נחמן רואה את העולם כמורכב מ: כלל, פרט ופרטי פרטים. מורכבות זו היא בבסיס הבריאה, והיא גם תפארתו של עולם זה.⁴ ראייה זו של המציאות אינה יחודית לרבי נחמן.⁵ אך לדעתי רבי נחמן לקח ראייה זו של המציאות והלביש עליה תורה שלמה המסבירה איך לתקן את המציאות המפורדת. זהו הרעיון שבבסיס ה"תיקון הכללי" - אותו אנסה להראות במאמר זה.

תיקון עולם הפירוד

קריאה רווחת בכתבי רבי נחמן מתמקדת בתיאורו את העולם כעולם של פירוד והסתר פנים, עולם בו הקב"ה נפקד ונסתר. ואכן רבי נחמן, שחש את העולם במלוא הכח, הטיב לתאר תחושות אלו במספר מקומות: את הספק והבדידות שאדם מסוגל לחוש בעולם, את חוסר הפשר ואת הקושי למצוא את הקב"ה.⁶ אך תורתו של רבי נחמן אינה נעצרת במקום זה. רבי נחמן נלחם בתחושות אלה⁷ וסולל דרך להתמודדות עימן. דרך ההתמודדות שמציע רבי נחמן עם עולם הפירוד הוא שיש לחבר את כל הפרטים אל האחד, אל הקב"ה. ככל שנקשר יותר פרטים אל הקב"ה ונמצא אותו ביותר מקומות, ככה ילך העולם ויתקן. תיקון זה הוא הגאולה לפי רבי נחמן על פי הפסוק: "ומלאה הארץ דעה את ה' כמים אל ים מכסים"⁸ - שכל העולם מכריז על מציאות ה'.⁹

⁴ על מורכבותו של העולם כערך רוחני וכבסיס לקיומו של העולם ראה תורה ס"ד אות ד עניין המחלוקת בין החכמים שהוא קיום העולם -

וכן הוא בחינת המחלוקת, כי אלו היו כל התלמידים - חכמים אחד, לא היה מקום לקריאת העולם. רק על ידי המחלוקת שפיניקס, והם נחלקים זה מזה, וכל אחד מושך עצמו לצד אחר, על ידי זה נעשה פיניקס בחינת חלל הפנוי, שהוא בחינת צמצום האור לצדדין, שבו הוא קריאת העולם על ידי הדבור פנ"ל: - הדעות השונות - הפירוד בין מחשבות אנשים שונים מראה שהקב"ה מוסתר שם, שהרי הקב"ה אחד ודעות שונות הם רבות וזה יוצר את החלל הפנוי המאפשר את קיום העולם.

⁵ עיקרון זה של תיקון הפירוד מוכר ממקורות רבים ורבי נחמן איננו ייחודי וראשוני בכך.

⁶ וראה תורה ס"ד ותורה ס"ב בליקוטי מוהר"ן קמא - על שאלות שאין עליהם תשובות והתמודדותו של רבי נחמן עמם.

⁷ מפורסמת היא צעקת רבי נחמן "אין יאוש בעולם כלל" - כשאמר את תורה ע"ח בליקוטי מוהר"ן תנינא תורה זו מדברת על האיני יודע של הצדיק ומתארת את תחושתו של רבי נחמן מקטנות מוחלטת עד יציאתו משם - ראה חיי הר"ן שיחות על התורות אות מט ובעיקר שיחות הר"ן אות קנג - עיין שם. נראה שיש המזדהים עם תפיסת העולם של רבי נחמן ולא עם התיקון לעולם זה. - צעקתו של רבי נחמן היא ביטול היאוש בעולם - לא כינונו.

⁸ כפי שמופיע בליקוטי מוהר"ן קמא בתורות כ"א וס"ז ותנינא בתורות ב' וח'.

⁹ רעיון זה של חיבור בין כמה שיותר פרטים בכדי להביאם לנקודת האחדות מסביר אולי את הוראת רבי נחמן ללמוד בקיאות בהיקף גדול - ככל שאדם אחוז ביותר ידע, הוא יכול לחבר בין יותר דברים בעולם ומבחינה זו הכמות היא איכות.

יש לציין שתיקון זה אין משמעו שהפרטים מאבדים את מקומם בעולם או שזהותם מיטשטשת. להיפך, כפי שראינו לעיל, רבי נחמן מדגיש שכל פרט ופרט ע"י שונותו מעיד על הקב"ה¹⁰. מורכבות העולם היא המעידה על הקב"ה והיא קיומו של העולם. הגאולה היא דווקא כשהאחדות - הקב"ה - מתגלה בתוך הפרטים¹¹.

דעת: הכללה והבדלה

כדי להבהיר מהלך זה של חיבור הפרטים והבאתם לאחדות אפרש את המושג 'דעת' כפי שמוצג בליקוטי מוהר"ן. מושג ה'דעת' הינו חיוני להבנת התיקון אצל רבי נחמן:

פי עקר הדעת הוא אחדות של חסד וגבורה, זה נקרא דעת, הינו שלא יחלק בין חסד לדין, ויברך על כלם "הטוב והמטיב". וזה נקרא: "ה' אחד ושמו אחד" כמאמר חקמינו, זכרונם לברכה, שלעתיד יהיה אחדות גמור, שיהיה כלו הטוב והמטיב:¹²

¹⁰ נראה לי שזו הכוונה בתורה א' בליקוטי מוהר"ן קמא: "כי איש הישראלי צריך תמיד להסתכל בהשכל של כל דבר" - שע"י ידיעת כל דבר ודבר אפשר להגיע אל הקב"ה (השכל של כל דבר הוא הקב"ה).

¹¹ מהו אותו חיבור פרטים? - השאיפה אל אותה אחדות? אביא דוגמא מנושא נוסף שלא אעסוק בו - השבת: ועל - ידי - זה שממשיכין קדושה של שבת לששת ימי החל, על - ידי - זה נתגלה האחדות הפשוטית. כי בששת ימי החל הם פעולות משתנות, שבכל יום נברא פעולה משנה, וזה פנגד השכל האנושי, להבין זאת בשכל האנושי, שפעולות משתנות יהיו נמשכין מאחד הפשוט: תברך ויתעלה, כי בשכל האנושי אי אפשר להבין זאת. רק על - ידי שבת שאנו זוכין, שנתנו לנו השם תברך מתנה גדולה, כמו שאמרנו רבותינו, זכרונם לברכה (שבת י:): 'מתנה טובה יש לי בבית גנוי ושבת שמה', על - ידי - זה נתגלה אחדות הפשוט. כי שבת מורה על אמונת היחוד, שאנו מאמינים, שכל הפעולות משתנות נמשכין מאחד הפשוט: תברך, שברא כלם בששת ימי החל ושבת בשבת. נמצא שעל ידי שבת נתגלה אחדות הפשוטית תברך. והתגלות אחדות הפשוטית זאת הבחינה קרה מאד אפילו תברך, כמו שמצינו: 'יחיד ורבים תלכה פרבים' (ברכות ט' ו"ז), כי מחמת שהם רבים, שכל אחד יש בו דעה משנה בחינת פעולות משתנות, וכשהם מספיקים יחד לדעת אחד, נמצא בחינת פעולות משתנות נעשה בחינת אחדות הפשוט, שזה יקר מאד בעיניו תברך, ועל פן תלכה פמותם. וגם פרי שלא להרבות מחלקת בישראל, כי אם לא כן, כל יחיד ויחיד יאמר קדעתו ואין לדבר סוף, ויתרבו מחלקת בישראל (עין בבא - מציעא נ"ט): ליקוטי מוהר"ן תנינא תורה ב' "ימי חנוכה" - אות ו' - השבת היא העדות על הקב"ה - אמונת היחוד - ושמירתה היא הראיה שכל ימי החול על הפעולות המשתנות שבהם, שלכאורה אין קשר ביניהם - קשורות לקב"ה. ככל שיותר אנשים יודעים שפעולות ימי החול מקורם בקב"ה יש יותר אחדות וזה "יחיד ורבים הלכה כרבים" שכלל שדברים רבים יותר מוסכמים יש יותר "אחדות הפשוט" - דעה אחת את ה'. כאשר כל יום ויום נספר לשבת (היום יום ראשון לשבת וכו') אז הזמן הוא לא סתמי וחולף סתם אלא חלק ממחזור חיים קבוע שמתחדש כל הזמן - הימים מקבלים משמעות כאשר ברור שכל אחד מהם מעיד על הקב"ה וזה ע"י חיבורם ליום העדות - השבת.

מקור חשוב נוסף על השבת ועל עדות כל דבר ודבר על מציאות ה' מופיע גם בליקוטי מוהר"ן תנינא תורה ל"ט - עיין שם כל התורה המדברת מעניין זה.

(לעניין חשיבות השבת בברסלב ראה הספר "יקרא דשבתא" - שכל ענינו הוא השבת אצל רבי נחמן - שחיבר רבי נחמן מטשהרין תלמידו של רב נתן. - ונראה לי שהשבת מתגלית בתור תכלית המציאות - כיום שאינו ככל הימים, כקודש מתוך החול כגאולת המציאות היום-יומית.)

¹² ליקוטי מוהר"ן קמא תורה ד' אנכי ה' אלוקיך" אות ד- וראה שם כל התורה המדברת מעניין זה, וכן תורה ל"ג אות א'.

'דעת' היא היכולת לחבר בין הארועים הקורים את האדם, וההבנה שהכל מקורו ממקום אחד - לחבר את הפרטים אל הקב"ה. גם אם היום יש פירוד בין הטוב לרע, והאדם לא מסוגל להבין את הרע, אם הוא יודע (לאו דווקא מרגיש או מבין אלא מאמין שדרכו של הקב"ה להטיב) שהכל מה"אחד" ומחפש את החיבור בין המאורעות לקב"ה - זה דעת. היכולת לראות שהכל מלמעלה - הכל מכוון, זה צד אחד של הדעת.

אך הדעת משמשת לא רק כמושג המתאר הכללה, אלא גם בצורה נוספת, במובן של הבלדה ("אם אין דעת הבלדה מנין"¹³). היכולת להבדיל בין הדברים ולהעמידם על יחודם - שהדברים עצמם מעידים על הקב"ה. זה היכולת למצוא את הקב"ה בתוך כל דבר ודבר בעולם הזה. שדווקא מכאן (מלמטה, מהפרטים) רואים את גדולת הבורא:

פי הצדיק מבקש ומחפש תמיד לגלות הרצונות של השם יתברך. פי יש בכל דבר רצון השם יתברך, הן בכלל הבריאה, דהינו מה שהשם יתברך רצה לברא את העולם בכלל, וכן בפרטי הבריאה, בכל דבר ודבר בפרט, יש רצון השם יתברך, דהינו שהשם יתברך רצה שיהיה הדבר יהיה כך: בתמונה הזאת ובפח הזה ובטבע הזאת, ודבר אחר יש לו תמונה אחרת וכל אחר וטבע והנהגה אחרת:

והצדיק מחפש ומבקש תמיד אחר אלו הרצונות, להשיג ולידע רצון השם יתברך בכל דבר, כגון: מפני מה היה רצון השם יתברך שהארי יהיה לו פח וגבורה כזו, וכזו התמונה, ובזאת הטבע והנהגה שיש לארי; ולהפך, תושי קטן הוא חלש פח מאד, ויש לו טבע ותמונה והנהגה אחרת. וכן בפרטי פרטיות, כגון בהאריה בעצמו: מפני מה זה הארי של האריה צורתו כך, ויש לו פח וטבע כזאת, ואיך אחר יש לו צורה אחרת וכל טבע והנהגה אחרת. וכן בפאר כל הברואים שבעולם דומם, צומח, חי, מדבר שכלם יש שנויים רבים לאין מספר בין כל אחד לחברו, וכן בכל אחד ואחד בעצמו יש בו שנויים רבים בפרטי פרטיות בין כל איבר ואיבר, וכיוצא בזה בעשבים ואילנות ושאר

¹³ ירושלמי ברכות ה ע"ב. מצוטט בשיחות הר"ן אות צ"ד בה מוסבר שמחלוקת בין בני אדם נוצרות הם תוצאה של "דעת", בעקבות השוני שקיים בין כל אחד לאחד: "דע כשיש שלום בעיר הוא מפני שאין בר דעת בעיר הזאת, כי אם אין דעת - הבלדה מנין" (רג). אבל כשיש בר דעת בעיר אזי יש הבלדה, דהינו שיש אנשים שנוטים להבר דעת ודברים בו, ויש אנשים שחולקים עליו". (אולי יש פה אמירה המרמזת שלא כל אחד יכול/צריך להיות ברסלב או לחילופין שבברסלב יש מקום לכל אדם).

פְּרָטִי הַבְּרִיאָה, שְׂבָכְלָם יֵשׁ שְׁנוּיִים רַבִּים מְאֹד בְּתַמוּנוֹתֵיהֶם וּבְכַחוֹתֵיהֶם
וְהַהֲגוּתֵיהֶם; 14

הצד השני של ה'דעת' היא היכולת לראות כל פרט ופרט בבריאה בפני עצמו. בתוך השינויים שיש בכל דבר והסתכלות על כל דבר בפני עצמו - מוצאים את הקב"ה. מתוך השוני בין הפרטים ויחודם בין בחי, צומח או דומם. היכולת לראות כל פרט ופרט בנפרד היא "דעת".

"עיקר הדעת כשהוא בלב"

חשוב להדגיש שעניין זה של דעת אינו מתרחש בשכל בלבד, אלא בלב. רק בתוך הלב מסוגל האדם ליישב בין סתירות וחילוקים, מכיוון שללב יש את היכולת להכיל בתוכו רעיונות שונים:

וְהַדְּעַת צְרִיף לְהִיּוֹת בְּלֵב, כִּי גַם עֲפוּ"ם יֵשׁ לוֹ דְּעַת, אֲךָ הוּא בְּלֵא לֵב. אֲךָ
עֵקֶר הַדְּעַת כִּשְׁהוּא בְּלֵב, כְּמוֹ שְׂפָתוֹב (דְּבָרִים ד): "וַיְדַעַת הַיּוֹם וְהַשְּׁבוֹתָ
אֶל לְבָבְךָ", כְּמוֹ שְׂפָתוֹב (שָׁם כ"ט): "וְלֹא נָתַן לָכֶם לֵב לְדַעַת" דִּיקָא.
וּכְשֶׁמַּחְבֵּר הַדְּעַת שְׂבָלֵב עִם הַיְרָאָה שְׂשָׁרְשָׁה וּמְקוּמָה בְּלֵב, אֲזִי נֶאֱמָר
(מְשָׁלִי ב): "אֲזִי תִבִּין יְרָאת ה' וְדַעַת אֱלֹקִים תִּמְצָא" 15:

¹⁴ שם, תורה יז "ויהי הם מריקים" אות א'

¹⁵ שם, תורה קנ"ד וראה גם תורה ל"ג:

וְיָכוֹל כָּל אֶדָם לְטַעַם טַעַם אֹר הָאֲהָבָה שְׂבָדַעַת, כָּל אֶחָד לְפִי בְּחִינָתוֹ, אֶפְלוּ עֲכָשׁוּ בְּתוֹף הַיָּמִים, הִינּוּ
כְּשֶׁמְקַשֵּׁר אֶת לְבוֹ לְדַעַתוֹ. כִּי כָּל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל יוֹדַע שְׂיֵשׁ אֱלֹקִים בְּכָלֵל, אֲכָל הַרְשָׁעִים הֵם בְּרִשׁוֹת לְבָן
(בְּרִאשִׁית רַבָּה נח פְּרָשָׁה ל"ד). וְהַמְדוּת וְהַיָּמִים הֵם נִכְלָלִין בְּלֵב, כְּמוֹ שְׂאֲמָרוֹ חֲכָמֵינוּ, זְכוּרָנָם לְבָרְכָה (זֶהר
תְּרוּמָה קס"ב: וְעֵינֵן סְנֵהֲדָרִין ק"ו):

'רַחֲמָנָא לְבָא בְּעִי', וּבְלֵבֵד שְׂיִכְוֹן אֶת לְבוֹ לְשָׁמִים (בְּרִכּוֹת ה':), כִּי עֵקֶרֶן שֶׁל הַמְדוּת הוּא הַלֵּב. נִמְצָא
כְּשֶׁמְקַשֵּׁר אֶת לְבוֹ לְדַעַתוֹ, שְׂיִוְדַע שְׂיֵשׁ אֱלֹהִים (יִוְדַע) בְּכָלֵל, שְׂמֵלֵא כָּל הָאֲרָץ כְּבוֹדוֹ, וַיִּוְדַע בִּידְעוֹת
הַתּוֹרָה. וּכְשֶׁכּוֹפֵף אֶת לְבוֹ לְדַעַתוֹ הַזֶּה, הִינּוּ שְׂלֵבּוֹ בְּרִשׁוֹתוֹ, אֲזִי נִכְלָלִין גַּם כֵּן הַמְדוּת שְׂבָלֵבוֹ לְדַעַתוֹ. וְאֲזִי
מְקַבְּלִין הַמְדוּת אֹר הָאֲהָבָה שְׂבָדַעַת, וְרוּאָה וּמְשִׁיג אֹר הַגְּנוּז לְפִי בְּחִינָתוֹ. הִינּוּ שְׂהַצְדִּיקִים וְהַתּוֹרָה שְׂהִיָּה
גְּנוּז וְצָפוּן עַד עֵתָה מְמַנּוּ, כְּשֶׁכּוֹפֵף אֶת לְבוֹ לְדַעַת, אֲזִי מְקַבֵּל הַלֵּב שְׂהוּא שְׂרָשׁ לְכָל הַמְדוּת, וּמְקַבֵּל אֹר
הָאֲהָבָה שְׂבָדַעַת, הוּא הָאֲהָבָה שְׂהִיָּה בְּכַח בֵּין הַקְּדוּשׁ - בְּרוּף - הוּא לְיִשְׂרָאֵל קֹדֶם הַבְּרִיאָה:

וְזֶה מִי הָאִישׁ הַחֲפִץ חַיִּים, חֲפִץ, הוּא בְּחִינַת לֵב, שְׂהַחֲפִץ הוּא בְּלֵב. חַיִּים, הוּא בְּחִינַת דְּעַת, כְּמוֹ שְׂפָתוֹב
(מְשָׁלִי ט"ז): "מְקוֹר חַיִּים שְׂכָל בְּעֵלְיוֹ". הִינּוּ כְּשֶׁמְקַשֵּׁר אֶת הַלֵּב לְדַעַת, שְׂלֵבּוֹ בְּרִשׁוֹתוֹ, שְׂכּוֹפֵף אֶת יְצֵרוֹ.
אֲזִי לְפִי בְּחִינָתוֹ, אֶהָב יָמִים, הוּא מְמַשִּׁיף אֶת הָאֲהָבָה מְדַעַת, לְתוֹף הַיָּמִים וְלְתוֹף הַמְדוּת. לְרִאשׁוֹת טוֹב,
וְרוּאָה וּמְשִׁיג אֶת הָאֹר... וְרִאשׁוֹת שֶׁם כָּל הַתּוֹרָה הַמְבַאֵרַת אֶת מַה שְׂכַתְּבָתִי בַּפִּתְיָחָה.

על האדם לקשר את שכלו אל ליבו. רק שילוב בין שניהם זה דעת שלמה, אמיתית. אך מה יש בלב שבלעדיו אין דעת?

לך אָמַר לְבִי בְקֶשׁוּ פָנַי (שם כ"ז) פֶּרֶשׁ רַש"י: בְּשִׁלְיחוֹתָךְ. כִּי עָקַר הָאֱלֹקוֹת בְּלֵב, כְּמוֹ שִׁפְתוֹב (שם ע"ג): "צוֹר לְכִבִּי" כְּמִבְאֵר אֲצִלְנוּ בְּמִקּוֹם אַחַר (לְעֵיל בְּסִימָן מ"ט) וְיָמִי שֶׁהוּא "בֵּר לְכִב" (שם כ"ד). בְּבַחֲיִנַת (שם ק"ט): "וְלִבִּי חָלַל בְּקֶרְבִּי", יוֹכֵל לִידַע עֲתִידוֹת, עַל - יְדֵי מַה שֶׁהֵלֵב אוֹמֵר לוֹ, שֶׁהוּא דְבָרֵי ה' מִפֶּשׁ. וְזֶהוּ "לְךָ אָמַר לְבִי בְקֶשׁוּ פָנַי", 'לְךָ בְּשִׁלְיחוֹתָךְ' כִּנ"ל. כִּי מַה שֶׁהֵלֵב אוֹמֵר, הֵם דְבָרֵי ה' מִפֶּשׁ כִּנ"ל, וְהֵבֵן:

בתוך הלב, לאחר תהליך של ברור אמיתי, אפשר למצוא את הקב"ה. לכן על האדם תמיד לחבר את שכלו ללבו¹⁶, שכן בתוך כל אדם ואדם קיים "חלק אלוה ממעל", ו"עקר האלקות בלב". "חלק" זה הוא המחייב את האדם, הוא החיות (שכן חיות כל דבר הוא מהקב"ה). חיות זו היא הייחודיות שבכל אדם ואדם. נשמתו של האדם היא ייחודית, היא החלק מנשמת אדם הראשון שאין לאף אדם אחר¹⁷.

רעיון הדעת שהוא מצד אחד היכולת ליחד כל פרט ופרט ומצד שני לחבר הכל אל הקב"ה מקביל להבנתי ל"ממלא כל עלמין" ו"סובב כל עלמין": ההבדלה בין כל פרט ופרט שיש בעולם הוא היכולת להבין שהקב"ה "ממלא כל עלמין", ואילו היכולת לחבר הכל אל האחד זה "סובב כל עלמין"¹⁸.

להבנתי, רעיון החיבור מסביר מעט את צורת דרישתו¹⁹ של רבי נחמן - "זה בחינת זה". לכאורה דרישתו נראית אסוציאטיבית וקופצת מעניין לעניין. אך דוקא הקישור בין שני

¹⁶ הפעולה הזאת של חיבור השכל ללב היא "לשם יחוד" - ביטול הפירוד בין חלקיו השונים של האדם. כאשר יש שיח בין השכל ללב יש אדם שלם.

¹⁷ ע"פ המדרש שבכל אדם יש חלק אחד מנשמת אדם הראשון, אותה נשמה שנפח בו הבורא. ¹⁸ שם ל"ג אות ב': וְצִרְיָךְ לְדַעַת, שִׁמְלֵא כָל הָאֲרֶזֶן כְּבוֹדוֹ". וְלִית אֲתָר פְּנוּי מִנָּה (ד). וְאִיהוּ מְמַלֵּא כָל עֲלָמִין וְסוֹבֵב כָּל עֲלָמִין (ה). וְאֶפְלוּ מִי שֶׁעוֹסֵק בְּמִשְׁאָ וּמִתֵּן בְּעִפּוֹ"ם, לֹא יָכוֹל לְהִתְנַצֵּל וְלוֹמַר, אֵי אֶפְשָׁר לְעֵבֶד אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ מִחֲמַת עֲבִיּוֹת וְגִשְׁמִיּוֹת שֶׁנּוֹפֵל תְּמִיד עָלָיו, מִחֲמַת הָעֶסֶק שֶׁעוֹסֵק תְּמִיד עִמָּהֶם. כִּי כִּבְרַת גְּלוּ לָנוּ חֲכָמֵינוּ, זְכוּרֵנוּ לְבִרְכָה, שֶׁבְּכָל דְבָרִים גִּשְׁמִיִּים, וּבְכָל לְשׁוֹנוֹת הָעִפּוֹ"ם, יָכוֹל לְמַצֵּא בָהֶם אֱלֹקוֹת. כִּי בְּלֹא אֱלֹקוֹתוֹ אֵין לָהֶם שׁוֹם חַיּוֹת וְקִיּוֹם כָּלֵל.

¹⁹ אסור להתעלם מהזיקה בין תורתו לדרשות המובאות ב"תיקוני זוהר". קרבה הבאה לידי ביטוי בצורת הדרישה שגם היא לכאורה אסוציאטיבית ובעולם המושגים הדומה (במיוחד בסיפורי מעשיות - בת מלך, חומות של מים וכו') (תיקון כ"א) (עולם של משחקי מילים גימטריים ומספרים בעלי משמעות). ואכן רבי נחמן החשיב במיוחד ספר זה. ראה ח"י מוהר"ן אות שנט מעלת תורתו וספריו הקדושים.

דברים והחיבור ביניהם היא הגאולה: שכן היכולת להעיד שזה קשור לזה ושורשם באחד²⁰, מוציאה את העולם מפירוודו. ובכך גם צורת דרישתו משרתת את רעיונותיו. כך גם שם ספרו, "ליקוטי מוהר"ן"²¹, מדגיש רעיון זה של החיבור: שהצדיק לוקח נקודות טובות ומחברם לתורה אחת. וכפי שהעיד רבי נתן תלמידו:

וְעַל - יְדֵי זֶה הַצְדִּיק שֶׁהוּא בְּחִינַת עֲנֵי מְקַבֵּץ וּמְלַקֵּט כָּל אֱלוֹ הַנְּקֻדוֹת טוֹבוֹת שֶׁל כָּל אֶחָד וְאֶחָד וּבִוְנָה מֵהֶם בְּנִינִים הַנְּזַכְרִים לְעֵיל. וְעַל - יְדֵי אֱלוֹ הַלְקוּטִים מִמְשִׁיךְ תוֹרָה שֶׁהִיא בְּחִינַת שְׁבוּעוֹת פְּנִינֵי לְעֵיל...

וְזֶה בְּחִינַת הַסְּפָרִים הַקְּדוּשִׁים שֶׁנִּקְרְאוּ בְּשֵׁם לְקוּטִים. וְכֵן קָרָא אֲדוֹנָנוּ מוֹרְנוּ וְרַבְּנוּ זְכָרוֹנוּ לְבְרָכָה כָּל סְפָרָיו בְּשֵׁם לְקוּטִים. כִּי כָּל הַתוֹרָה הַקְּדוּשָׁה שֶׁמְגַלֵּים הַצְדִּיקֵי אֱמֶת, הֵם עַל - יְדֵי בְּחִינַת לְקוּטִים הַנְּזַכְרִים לְעֵיל...²².

לסיכום, היכולת למצוא את הקב"ה בעולם ולחבר את כל העולם בכלליותו ובכל פרט ופרט שבו לקב"ה היא להבנת ה'גאולה' אצל רבי נחמן. הפירווד הוא חוסר ההבנה את העולם, העדר ההקשר בין הדברים, סתמיות המציאות, גלות האדם והקב"ה הוא הפשר לקורה בעולם זה. הגאולה היא הבנתם של בני האדם שהכל הוא ה' - "מלאה הארץ דעה את ה'" - הגאולה אצל רבי נחמן לא נמצאת במקום אחר אלא בתוך העולם הזה ממש ורבי נחמן מלמד אותנו לחתור אל ידיעת ה' זו בתוך עולמנו אנו.²³ לחתור לעבור מהריוני אל האחדות²⁴ - בתוך כל פרט ופרט ובעולם בכללו.

²⁰ רעיון זה בולט במעשה משבעה קבצנים בסיפורי מעשיות ממעשה היום הרביעי של בעל הצואר העקום ברעיון הציפורים שהצדיק מסוגל להביא את קולותיהם זה למקומו של זה ויכולתו היא לקשר בין הדברים. וראה גם בתורה ר"ה ליקוטי מוהר"ן קמא על היכולת לחבר בין חסדים וגבורות ובתורה ל"ג (שם) על החיבור בין דברים.

²¹ ברור שהשם ליקוטים אינו מקורי לרבי נחמן שכן האר"י, המגיד ממזריץ' וגם אדמו"ר הזקן רש"ז בעל התניא קראו כך לספריהם - אך אין בזה כדי לסתור את הרעיון.

²² ליקוטי הלכות אור"ח תפילת מנחה ז' אות ס"ד - עיין שם גם אות ס"ג לעניין זה. על תפקידו של הצדיק כמלקט ראה גם תורה ס"ה "ויאמר בועז אל רות" וכן בסיפורי מעשיות ממעשה היום השלישי-הלב והמעיון במעשה בשבעה קבצנים לעניין האיש חסד של אמת - כמלקט החסדים של כל יום ויום וזה מה שנותן קיום לעולם.

²³ אני רואה ברבי נחמן כמחזיק בתפיסה אחדותית "מוניסטית" של המציאות - אך בתוך תפיסה זו קיימת בחירה ומורכבות והמורכבות היא ביסוד התפיסה של מוניזם זה שהפרטים צריכים להראות את מציאות ה' בהם - כמו כן עקב השוני בין כל אדם ואדם על כל אדם לבחור ולמצוא את דרכו המיוחדת בעבודת ה' ובעולם כי אין דרך אדם אחד כדרך אדם אחר - והאדם חייב לחתור אל דרכו הוא(וזהו "הנותן בים דרך" - שאדם צריך לעשות את דרכו בים העולם שבים אין דרכים מסומנות) ובכך הפוסט מודרנה נמצאת בתוך רבינו שהעולם הוא נרטיבים רבים אך גאולתם של סיפורים אלה היא בעדותם על הקב"ה - ונדמה שדוקא אי ההסכמה על דבר מסוים מאפשרת את מציאות הקב"ה ככל דבר. (בתקוה שהבנתי היא לא תרתי דסתרי).

²⁴ ממורכבות אל הפשוט.

בהמשך המאמר אראה רעיון זה של תיקון העולם על פרטיו וכללו על נגזרותיו במספר רעיונות בתורת רבי נחמן. נראה לי שזהו מודל למה שעמד אצל רבי נחמן כתיקון שהוא תיקון כל המציאות, ועל כן קראתי למאמר בשם "תיקון הכללי".

נספח: על אחדות ופירוד בבריאת העולם ותיקונה²⁵

לרעיון הפירוד והחיבור שורשים רבים בקבלה אך אציג את דברי מתוך כתבי רבי נחמן:

פי קדם הבריאה, כשהיה הבריאה בכת, כככול, קדם שהוציא אל הפעל, היה פלו אחד, וכלו אמת, וכלו טוב, וכלו קדש. אפלו שם טהור לא היה שיף לומר, כי טהור אין שיף אלא פשיש טמאה, כמו שכתוב (יחזקאל ל"ו): "ויטהרתם מפל טמאותיכם". אבל כשפלו אחד, אין שם בחינת חשבנות רבים, שהוא עקר הרע והטמאה פנ"ל. כי הטהרה הוא בחינת הממצע בין הקדש והטמאה, שעל ידו נתתקן הטמאה, כמו שכתוב: "ויטהרתם מפל טמאותיכם". והוא בחינת הבחירה, שהוא ממצע בין שני דברים. וזה אין שיף קדם הבריאה, שאז היה פלו אחד. כי באחד אין שיף בחירה, שהוא בחינת הטהרה:

וכשהוציא הקדוש - ברוך - הוא את הבריאה מן הכח אל הפעל, אזי נתהוה תקף בחינת הטהרה פי כשהוציא מן הכח אל הפעל, היו שני דברים, בחינת האחד והבריאה. ואז שיך בחירה, שהוא בחינת הטהרה. שהוא ממצע בין האחד, פי הוא סמוך לו, וצדין לא הגיע לחשבנות רבים...²⁶

לפני בריאת העולם הכל היה הקב"ה: אחד, אמת, קדוש וטוב. מרגע שהעולם נברא²⁷ הוא קיים בפירוד, כי הבריאה היא אינה הקב"ה. כך נוצרו שני דברים: הקב"ה כמו שהיה קודם הבריאה והעולם שגם בו נמצא הקב"ה אך הוא שונה ממה שהיה קודם הבריאה²⁸. בעולם הנברא מושגים אלו של אמת, טוב וקודש איבדו את מקומם מכיון

²⁵ פרק זה נכתב כדי לבאר את הרקע לרעיון זה למי שזקוק ולתת פן נוסף לרעיון התיקון.

²⁶ ליקוטי מוהר"ן קמא תורה נ"א – "אמר רבי עקיבא" – בתורה זו לדעתי מוצגת תפיסתו המוניסטית של רבי נחמן במלוא כוחה.

²⁷ וראה גם תורה ס"ד "בא אל פרעה" – אות א' המתברת בענין זה של הבריאה על פי הצמצום.

²⁸ להבהרה נוספת אביא מתורה ל"ג את משל האב והבן: פי יש שני מיני אהבות, אחת שהיא אהבה שפנימים, כמו שמוכח לעיל "יומם יצוה ה' חסדו" יומא דאזול עם פלהו יומין. שפכל יום, הינו שפכל מדה ומדה, יש שם אהבתו של השם יתברך עם ישראל, וזה

שהם מושגים הקשורים לאחדות ולא לפירוד. בריאת העולם יצרה שניות – ריבוי דברים, שוני מהותי הקיים מרגע שהאחד (הקב"ה) שיתף איתו משהו נוסף. משניות זו השתלשל לבסוף העולם כדבר מפורד ומורכב כמו שהוא קיים היום. בעולם מפורד זה קיימים "חשבונות רבים" ונוצרה הבחירה - היכולת לבחור בין דברים שונים הקיימים בעולם. אך גם הבחירה בטוב אינה מספקת, כי היא מעידה על כך שיש משהו שהוא לא טוב (זאת הטהרה שעליה מדבר רבי נחמן כטוב בעולם אבל לא תיקונו). רק ההבנה שהכל מקורו באחד – ידיעה – מבטלת את החשבונות הרבים בעולם, שהם הרע "אין שם בחינת חשבונות רבים שהוא הרע והטומאה" כמו שמסביר רבי נחמן על האמת.

פי אמת הוא אחד, למשל, על כלי כסף כשאומרים עליו שהוא כלי כסף, הוא האמת אבל כשאומרים עליו שהוא כלי זהב, הוא שקר. נמצא שהאמת הוא אחד, כי אי אפשר לומר אמת רק שהוא כלי כסף לא יותר. אבל השקר הוא הרבה, כי אפשר לומר שהוא כלי זהב, וכלי נחשת ושאר שמות.²⁹

רק אמירת האמת מבטלת את הריבוי - כי האמת היא רק אחת ושקרים יש אין סוף, ולכן אמירת אמת של האדם מחזירה אותו למצב שהכל היה אחד ולא היה שייך שם שקר.

ובשביל זה השקר מזיק לעינים, כי על - ידי השקר מסלק השגחת עיני השם יתברך, ופוגם בעינים, שהם בבחינת השגחה פנ"ל. כי השקר נמשך מרחוק מאחד, שממש עקר אחיזת הטמאה, שהוא הרע, שהוא השקר, פנ"ל. ומחמת זה בעצמו, פוגם על - ידי שקר בהשגחה, ומסלק השגחת השם יתברך מעליו. כי על - ידי השגחת השם יתברך הכל אחד, אחר הבריאה כמו קדם הבריאה. ועל - ידי השקר פוגם באחד, כי השקר רחוק מאחד פנ"ל. על כן מסלק ההשגחה על - ידי השקר, ומפריד, חס ושלום, אחר הבריאה מקדם הבריאה, שממש עקר

שכפועל. ויש אהבה שהוא בלתי, הינו האהבה שהיה בין ישראל לאביהם שבשמים קדם הבריאה, שהיה ישראל עדין בדתו ובמחו:

למשל, יש אהבה שהיא אהבה את בנו, שכל אדם יכול להשיג זאת האהבה. והתקשרות והאהבה שיש בין הן ובין האב כשעדין הן במח האב קדם ההולדה, זה ההתקשרות והאהבה אין אנו יכולין להשיג עכשו. כי אין משיגין עכשו כי אם בזמן ובמדות, ואהבה שבדתו ובמחו היא למעלה מהזמן והמדות, ואינו מלבש בשום לבוש. ולעיתיד לבוא שיתגלה אוריתא דעתיקא סתימאה, ואז יתקיים מאמר חכמינו, זכרונם לברכה (תענית ל"א): עתידים צדיקים להראות באצבע, כמו שכתוב: "זה ה' קוינו לו". כי אז יפשוט הקדוש - ברוך - הוא את לבושיו, וימלא הארץ דעה את ה' פנים לים מכסים". ויתגלה האהבה שהיא בדת, שהיא פנימיות התורה, הינו אלקותו השוכן בתוך התורה והמדות. כי עכשו הלבוש הזה הוא מקסה על אלקותו, הינו על פנימיות התורה. וכשיתגלה הפנימיות, הינו אלקותו, אזי יתברך השלום. כמו שכתוב: "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי, כי מלאה הארץ דעה", שיתגלה האהבה שבדת: - שאיפתו של האדם היא תמיד לעורר בפועל את האהבה שבכח. על הן לעורר את האהבה שהייתה קודם הולדתו. אהבה שאינה תלויה במעשיו.

²⁹ שם הערה 26.

אחיזת הטמאה פנ"ל. אכל על - ידי אמת, שהיא בחינת כלו אחד, כלו טוב על - ידי - זה ממשיך השגחת השם יתברך, ואז הכל אחד. כי על - ידי ההשגחה, נכלל אחר הבריאה בקדם הבריאה פנ"ל. וזהו אמר רבי עקיבא וכו' פנ"ל: וכזה מקשר המאמר הזה היטב, תחלתו בסופו, וסופו בתחלתו וכן באמצעותו, והבן היטב.³⁰

ע"י האמת מתגברים על הפירוד ומאחדים בין קודם הבריאה לאחרי הבריאה ובכך מחזירים את העולם/אדם למקום בו היה הקב"ה מורגש - מקבלים את השגחת ה'. ברגע שמעוררים את הטוב, הקדושה, והאמת, כלומר את התכונות המאפיינות את אחדות העולם, אנו חוזרים אל העולם כפי שהיה קודם הבריאה. זהו תיקונו של העולם - להוציאו מהפירוד בו הוא נמצא ולמשוך עליו את הקב"ה - לחבר את כל הפרטים בעולם אל שורשם זהו תיקונו של העולם.³¹

ב. התיקון הכללי

רבי נחמן גילה תיקון לפגם הברית המורכב מאמירת עשרה מזמורי תהלים - שאם אומרים תיקון זה ועושים תשובה מאותו הרגע מתכפרים חטאי העבר. - עצם הגילוי של תיקון זה והאפשרות לכפרה ע"י אמירת תהלים בלבד, הוא כבר חידוש(ראה הארת שוליים)³² בפרק זה אנסה להסביר משמעות תיקון זה ע"י עיסוק במזמורים³³ והסבר תאוות ניאוף ברובד רחב יותר, כדי לבאר מדוע תיקון זה הוא תיקון כללי לכל החטאים-

³⁰ שם.

³¹ ולכן חשוב גם למצוא בכל פרט ופרט את האמת שבו - השכל שבו כדי שיוכל להעיד על הקב"ה.
³² להלן מספר התיחסויות קודמות על תיקון פגם הברית כדי להמחיש את החידוש של אפשרות תיקון זה: (א) ספר חסידים סימן קעו - "...שאם א"א מוטב שיוציא ש"ז ואל יחטא באשה. אבל צריך כפרה, ישב בקרח בימי החורף, או יתענה ארבעים יום בימי החמה:" וכן ראה סימן קס"ז. (ב) זוהר ויחי ריט - "...אמר רבי יהודה, לית לך חובא בעלמא דלא אית ליה תשובה בר מהאי..." - אין לך חטא שאין לו כפרה חוץ מחטא זה - ועוד כתוב שם שחטא זה מסלק השכינה מישראל ועוד כתוב במקורות אחרים בזוהר. (ג)התניא (שהיה בחייו של רב נחמן) - פרק ז' בסופו "רק שבביאות אסורות מוסיף כח וחיות בקליפה טמאה ביותר עד שאינו יכול להעלות משם החיות בתשובה... אא"כ יעשה תשובה מאהבה רבה כל כך עד שזדונות נעשו לו כזכיות ובוהו יובן מאמר רז"ל איזהו מעות שלא יוכל לתקון זה שבא על הערוה" - ראה שם כל הפרק. (ד) קישור"ע המסכם סוגיא זו סימן קנא אות ז - "תיקונים למי שנכשל בחטא זה כתובים בספר יסוד יוסף אשר ליקט ואסף מספרים קדושים קדמונים. ואכתוב פה קצת מהם בקיצור - להדר להיות סנדק שימולו ילדים על ברכיו, ובפרט להיות סנדק אצל עניים. להרבות בצדקה לעניים. לשמור שבת

ולתקן פל העברות בפרטיות הם רבים מאד, וכבד על האדם, ואי אפשר לתקן אותם, פי יש דקדוקים ופרטים רבים בכל לאו ולא. בכן צריך לתקן פלליות הגידים, שהוא בחינת (דברים ד'): "ויגד לכם את בריתו" (ט), ואז, על - ידי תקון הברית, שהוא פלליות הגידים, נתתקן ממילא כל הלאוין שעבר, ונמשך להם לבנונית. ועל שם זה נקרא פלליות הגידים שהוא הברית - קדש, 'שדי' (י), על - שם ששדי ויורה פחץ (יא) לבנונית ותקונים לכל פרט ופרט כפי צרכו, ואפלו למקומות הצרים והדקים. פי יש מקומות צרים ודקים שאי אפשר לבוא לשם שום תקון פי אם על - ידי תקון הפללי, שהוא זורק לבנונית ותקונים גם למקומות הצרים והדקים. בבחינת (איוב כ"ב): "והיה שדי בצריף" ששדי ויורה תקונים לכל מקומות הצרים³⁴:

רבי נחמן מבין שאי אפשר לתקן את כל העבירות מפאת ריבויים ולכן הוא מציע תיקון כללי³⁵ – תיקון השורש של כל העבירות- לתקן את העבירות במכנה המשותף הגבוה שלהם - לרכז את כל העבירות לתיקון אחד³⁶. - אין הכוונה שבאמירת התיקון נסתיימו

כהלכתו ולענגו ולהדליק נרות הרבה. לכבד ולאהוב לומדי תורה. להתפלל בכוונה ובבכי. לבחור במדת הענוה. וכאשר ישמע שמחרפין אותו ישתוק וימחול. כאשר יעשה איזה מצוה יעשה בכח ובוריות עד שיתחמם בה. ובפרט בעשיית המצות לפסח. לגדל בניו לתלמוד תורה ולהדריכם ביראת שמים. לגדל יתום בתוך ביתו ויתנהג עמו כמו עם בנו. לעסוק במצות הכנסת כלה. לעלות לתורה לכל הפחות פעם אחת בכל חודש, ויברך הברכות בקול. גם יסתכל בתורה ויקרא בלחש עם הקורא. להיות מן העשרה הראשונים בבהכ"נ. לעמוד בחצות לילה לעשות תיקון חצות בבכי. ואם אי אפשר לו לקום בחצות הלילה יעשה אח"כ תיקון חצות. לאהוב שלום ולרדוף שלום" - וקצר הדף מלספר.

³³ אין בכוונתי וביכולתי לתת הסבר מלא, אלא דברי הם קריאת כיוון ואני מפרש את המזמורים בראי עקרון התיקון המוצג במאמר. (בעיני יש חריגה ב"תיקון הכללי" כתיקון לתאוות ניאוף, בכך שלהבדיל משאר תורתו של רבי נחמן פעולתו היא לא רק בעולם הזה, אלא גם בעלת אופי מיסטי של פעולה בעליונים שלא נועדה להבנה ע"י האדם הפשוט. - כנראה בגלל שהתיקון עצמו שייך אל מעבר להבנת האדם הפשוט אולי למקום ששם הכל אחד, או המקום שבו האדם חייב אמונת חכמים)

³⁴ ליקוטי מוהר"ן כ"ט אות ד'
³⁵ כמו שראינו גם במבוא שאחדות היא תיקון גבוה יותר מתיקון פרט בודד ולכן תיקון כללי הוא תיקון העולם - שהוא מבטל את הפירוד שבו. לתפיסתו של רבי נחמן חייב להיות תיקון אחד שהוא אמת ולא תיקונים רבים שהם חשבונות רבים. אין חיבור אמיתי אם יש דברים שלא נכללים בו - התיקון השלם מכניס את כל המציאות לתוכו. שהשאיפה בעולם היא שכולו ידע ויעיד על אחדותו של הקב"ה והיצאותו בכל - התיקון לעולם זה חייב להיות אחד שתיקונו הכל.

³⁶ וראה גם בשבחי הר"ן סימן ט"ז על שבירת תאוות זו וביחוד הכנסתו את כל התאוות אל תאוות אכילה-

"...ולא היה משגיח כלל בתחלה לשבר תאות אכילה, רק אדרבא, בתחלה היה אוכל הרבה מאד מאד, הרבה יותר משאר בני אדם, ואמר, שאז היה ממשיך כל התאוות לתוך תאות אכילה, ואחר כך שבר גם זאת התאוה של אכילה..."

חטאיו של האדם, אלא התיקון הוא מיצג אלטרנטיבה של דרך לתיקון שהיא לא ע"י עימות סזיפעי עם כל חטא וחטא, אלא תיקון דרכו של האדם בשורש שממנו יוצא הרצון לחטוא ומכאן ממילא יתקנו החטאים. התיקון הוא תיקון החטאים עד להווה ומרגע זה על האדם לקבל על עצמו תשובה³⁷. בכך התיקון מאפשר יציאה לדרך חדשה שבה אין חטא ולאחר מכן על האדם לחזור ולעשות תשובה על התשובה³⁸ הראשונית הזאת. רבי נחמן הבין שאסור לאדם לשקוע בתוך החטא ולהתייטר, אלא האדם צריך לקום על רגליו ולהמשיך בחייו.

התיקון מורכב מעשרה מזמורי תהלים שנאמרו ע"י דוד המלך שהוא מייצג ספירת המלכות. ספירת המלכות, היא הספירה התחתונה ביותר המייצגת את העולם המוכר לנו – סוף השתלשלות העולם. התיקון אצל רבי נחמן, הוא תיקון המציאות עצמה, תיקון הפרטים במציאות(ר"נ הוא תמיד מתקן המלכות - העולם הזה³⁹). גם הביוגרפיה של דוד, מחבר ספר תהלים, כאדם שחטא, אך ע"י תפילתו עשה תשובה – מדגישה את

³⁷ ובמובן זה הכניסה לתהליך של תשובה היא התיקון – שעל האדם להיות כל חייו בתהליך של תשובה אל ה'.

³⁸ ראה תורה ו' בליקוטי מוה"ר"ן קמא-

וְצִרְיָה לְאַחַז תְּמִיד בְּמִדַּת הַתְּשׁוּבָה, כִּי מִי יֵאמֶר: "זִכְרִי לְבִי, טְהַרְתִּי מִחַטָּאתִי" (מְשָׁלִי כ), כִּי בְּשַׁעַת שְׁאֲדָם אוֹמֵר:

חַטָּאתִי, עֲוִיתִי, פְּשָׁעִי, אֶפְלוּ זֶה אֵי אֶפְשָׁר לֹמַר בְּכֹר לְבִי פְּנִיָּה. (וְזָהוּ: מִי יֵאמֶר: "זִכְרִי לְבִי, טְהַרְתִּי מִחַטָּאתִי", הִינּוּ מִי יִכַּל לֹמַר, שְׁלֹבוּ זֶה וְזֶה מִפְּנִיּוֹת, אֶפְלוּ בְּשַׁעַת שְׁאֲדָם: חַטָּאתִי וְכוּ'. וְזָהוּ: "מִי יֵאמֶר וְכוּ': טְהַרְתִּי מִחַטָּאתִי", הִינּוּ שְׂיִהְיֶה טְהוֹר מִן הַחַטָּאתִי, עֲוִיתִי, פְּשָׁעִי שְׁאֲמַר, כִּי גַם אִזּוּ אֵינוֹ זֶה וְזֶה לְבִי פְּנִיּוֹת, כִּי נִמְצָא, שְׁצִרְיָה לְעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה עַל הַתְּשׁוּבָה הָרִאשׁוֹנָה, הִינּוּ עַל חַטָּאתִי, עֲוִיתִי, פְּשָׁעִי שְׁאֲמַר, כִּי עָלִיו נִצָּמַר (יְשַׁעְיָהוּ כ"ט):

"בְּשַׁפְּתָיו כְּבָדוֹנִי", כִּי עַל - יְדֵי תְּשׁוּבָה זֹכָה לְכָבוֹד ה', "וְלִבּוֹ רַחֵם מִמֶּנִּי":

וְאֶפְלוּ אִם יוֹדֵעַ אָדָם בְּעֲצָמוֹ, שְׁעֲשֵׂה תְּשׁוּבָה שְׁלֵמָה, אֵף עַל - פִּי - כֵּן צִרְיָה לְעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה עַל תְּשׁוּבָה הָרִאשׁוֹנָה. כִּי מִתְחַלֵּה שְׁעֲשֵׂה תְּשׁוּבָה עֲשֵׂה לְפִי הַשְּׁגָתוֹ, וְאַחֵר - כֵּן בְּרִדָּי בְּשַׁעַת תְּשׁוּבָה, בְּרִדָּי הוּא מְפִיר וּמְשִׁיג יוֹתֵר אֶת הַשֵּׁם יְתָבָרָךְ. נִמְצָא לְפִי הַשְּׁגָתוֹ שְׁמִשְׁיג עֲכָשׁוּ, בְּרִדָּי הַשְּׁגָתוֹ הָרִאשׁוֹנָה הוּא בְּבַחֲנֵינָת גְּשָׁמִיּוֹת. נִמְצָא, שְׁצִרְיָה לְעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה עַל הַשְּׁגָתוֹ הָרִאשׁוֹנָה, עַל שְׁהִתְגַּשֵּׁם אֶת רוּמָמוֹת אֱלֹקוֹתוֹ:

וְזֶה בַּחֲנִינָת עוֹלָם הַבָּא, שְׂיִהְיֶה כֹּל שְׂבֵת, הִינּוּ כֹּל תְּשׁוּבָה, כְּמוֹ שְׂכָתוֹב (דְּבָרִים ל): "וְשִׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ", כִּי עֲקָר עוֹלָם הַבָּא הוּא הַשְּׁגָת אֱלֹקוֹתוֹ, כְּמוֹ שְׂכָתוֹב (יְרֵמְיָהוּ ל"א): "וַיִּדְעוּ אוֹתִי לְמַקְטָנִם וְעַד גְּדוּלָּתָם". נִמְצָא בְּכָל עַת שְׂיִשְׁיִגוּ הַשְּׁגָה יְתָרָה, אֲזִי יַעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה עַל הַשְּׁגָה הָרִאשׁוֹנָה: -- הַתְּשׁוּבָה הִיא תְּמִיד תְּהִלֵּךְ אִין סוֹפֵי שֶׁל הַלִּיכָה מְדַרְגָּא לְדַרְגָּא וְלִכְּן תְּמִיד צִרְיָה לְעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה בִּיחַס לְהַשְׁגָּה שִׁישׁ לָךְ בְּאוֹתוֹ רִגַע וְהַתְּיָקוֹן הַכִּלְלִי מֵאֶפְשָׁר תְּשׁוּבָה יִשָּׂר בְּמִקוֹם --מֵאֶפְשָׁר הַתְּחַלְּהָ שֶׁל תְּשׁוּבָה --וְעוֹלָם הַבָּא מְבַחֲנִינָה זֶה הוּא עוֹלָם בּוֹ אָדָם נִמְצָא תְּמִיד בְּתְּשׁוּבָה.

³⁹ וְרָאָה תוֹרָה ז' תְּנִינָא -- שְׁעִיקָר הַמְשַׁמְעוֹת זֶה לְהַרְאוֹת אֶת הַקִּבְ"ה בְּאֲנָשִׁים -- בְּעוֹלָם הַזֶּה. -- שֶׁהַתְּיָקוֹן הַכִּי גְדוֹל זֶה שֶׁהַמְּקוֹם הַכִּי נִמְוָךְ מֵעִיד עַל גְּדוּלוֹתוֹ שֶׁל ד'--

כִּי הַשֵּׁם יְתָבָרָךְ יֵשׁ לוֹ שְׂרָפִים וְחַיּוֹת וְאוֹפְנִים וְעוֹלָמוֹת עֲלִיוֹנִים, שֶׁהֵם עוֹבְדִים אוֹתוֹ יְתָבָרָךְ, וְאֵף - עַל - פִּי - כֵּן עֲקָר הַתְּעוֹנָה וְהַשְּׁעֲשׂוֹעַ שֶׁלּוֹ בְּשַׁעַת הַלְּמַעְלָה הַעֲבוּדָה שֶׁל עוֹלָם הַשְּׁפָל הִנֵּה. וְעַל כֵּן צִרְיָה לְהַשְׁאִיר אַחֲרָיו בְּן אוֹ תְּלִמִּיד, כְּדִי שְׂיִשְׁאָר דְּעָתוֹ לְמִטָּה, שְׂיֵאִיר בְּבִנְי עוֹלָם הַזֶּה הַשְּׁפָל.

חשיבות וכוחם של מזמורי תהלים דוקא, להחזיר את הגלגל לאחור ולתקן את הימים שאבדו, את חטאי העבר.⁴⁰

התיקון כללי חייב לכלול בתוכו את כל פרטי המציאות שכל הפרטים צריכים להעיד על הקב"ה.

התיקון חייב להיות אחד בלבד, שהכל כלול בתוכו, מכיוון שמספר תיקונים מדגישים את הריבוי בעולם. התמודדות עם כל חטא וחטא בנפרד, ממשיכה את הפירוד רק תיקון אחד שהכל נכנס בתוכו יכול לתקן באמת את החטאים ולהשיב את העולם לתיקונו – היא אחדותו של העולם.

עשרה מיני נגינה

אך מהו אותו תיקון כללי? איך באה הכללות לידי ביטוי במזמורים אלה?

פי יש עֲשֶׂרָה מִיָּנִי זְמֵרָה, שֶׁהֵם בְּחִינַת הָעֲשָׂרָה לְשׁוֹנוֹת שְׁנֵי אֲמָר בְּהֵם סֵפֶר תְּהִלִּים כְּמוֹכָא (בְּגִמְרָא פְּסָחִים קי"ז וּבִזְהָר): שֶׁהֵם אֲשֶׁרִי וְלִמְנַצֵּחַ וּמְשִׁפִּיל וְהִלְלוּיָהּ וְכוּ' עֵינִי בְּפִרוּשׁ רַש"י, וְיֵשׁ פֶּתַח בְּכָל לְשׁוֹן וְלְשׁוֹן שֶׁל הָעֲשָׂרָה לְשׁוֹנוֹת הַנ"ל לְבִטּוֹל פֶּתַח הַקְּלָפָה הַנ"ל, כִּי כָּל אֶחָד מֵאלוֹ הַלְּשׁוֹנוֹת, הֵם הַפֶּתַח הַקְּלָפָה הַנ"ל...⁴¹

מה המשמעות של עשרה מיני זמרה אלה? כדי להבין רעיון זה עלינו להתייחס קצת למושג הניגון אצל רבי נחמן:

פי דע, שְׁכָל חֲכָמָה וְחֲכָמָה שְׁבַע עוֹלָם, יֵשׁ לָהּ זְמֵר וְנִגּוֹן מִיָּחָד. שְׁנֵיהֶם הַזְמֵר מִיָּחָד לְחֲכָמָה זו, וּמִזְהָ הַזְמֵר נִמְשָׁכֶת הַחֲכָמָה הַזֹּאת. וְזֶה בְּחִינַת (תְּהִלִּים מ"ז): "זְמֵרוּ מִשְׁפִּיל", שְׁכָל שְׁכָל וְחֲכָמָה יֵשׁ לוֹ זְמֵר וְנִגּוֹן. וְאֶפְלוּ חֲכָמַת הָאֲפִיקוֹרְסִית, יֵשׁ לָהּ נִגּוֹן וְזְמֵר הַמִּיָּחָד לְחֲכָמָה הָאֲפִיקוֹרְסִית... וְאֶמוּנָה, יֵשׁ לָהּ גַם כֵּן זְמֵר וְנִגּוֹן הַמִּיָּחָד לְאֶמוּנָה. וְכִמוֹ שֶׁאֲנִי רוֹאִים שֶׁאֶפְלוּ אֶמוּנוֹת עֲפוּ"ם בְּדַבְרֵי טְעוֹתָם, יֵשׁ לְכָל אֶמוּנָה שֶׁל עֲפוּ"ם נִגּוֹן מִיָּחָד, שְׁמִזְמֵרִין בּוֹ וְעוֹרְכִין בּוֹ בְּבֵית תְּפִלָּתָם. כֵּן לְהַפֶּךְ בְּקִדְשָׁהּ, כָּל אֶמוּנָה יֵשׁ לָהּ זְמֵר וְנִגּוֹן. וְאוֹתוֹ הַזְמֵר הַמִּיָּחָד לְאֶמוּנָה הַנ"ל, שֶׁהוּא אֶמוּנָה הָעֲלִיּוֹנָה מִכָּל הַמִּיָּנִי חֲכָמוֹת וְאֶמוּנוֹת שְׁבַע עוֹלָם, הֵינּוּ אֶמוּנָה בְּהָאֵר אֵין סוֹף עֲצָמוֹ הַסּוֹבֵב כָּל עֲלָמִין כְּנ"ל, אוֹתוֹ הַזְמֵר הוּא גַם כֵּן לְמַעַלָּה מִכָּל הַנְּגִינּוֹת וְזְמִירוֹת שְׁבַע עוֹלָם, הַשִּׁיכִים לְכָל חֲכָמָה וְאֶמוּנָה. וְכָל הַזְמִירוֹת וְהַנְּגִינּוֹת

⁴⁰ וראה בתפילה שלאחר התיקון – (מעט הכמות ורבת האיכות) שבה יש בקשה על תיקון הימים שאבדו.
⁴¹ ליקוטי מוהרן קמא ר"ה – עיין שם כל התורה המדברת לעניין זה וכן תורה י"ט שם להסבר על עניין לשון הקודש וכוחה מול תאוה זו. (כמובן שבסיס העניין עומדת התפיסה הקבלית על כוחם של אותיות לשון הקודש ועל מקומם בקיום העולם)

שָׁל כָּל הַחֲכָמוֹת, נִמְשָׁכִין מִזֶּה הַזָּמֵר וְהַנְּגוֹן, שֶׁהוּא לְמַעַלָּה מִכָּל הַזְּמִירוֹת
וְהַנְּגוּנִים שָׁל כָּל הַחֲכָמוֹת. כִּי הוּא הַזָּמֵר הַשֵּׁיף לְהַאֲמוֹנָה בְּהַאֲוֵר אֵין סוֹף עֲצָמוֹ,
שֶׁהוּא לְמַעַלָּה מִן הַפֶּל...⁴²

הנגון הוא מה שנמצא מעבר למילים, הרוח שמאחורי (או לפני) הדברים. השורש של כל חכמה וחכמה עוד לפני שהיא צומצמה למילים - הוא הנגון. הניגון הוא מעל לדיבור והוא נמצא גם במקומות שאין בהם דיבור וחכמה, ולפיכך בעשר מיני זמרה שבהם נאמר ספר תהלים⁴³ יש את שורש כל החוכמות שיש בספר תהלים - כלליות הניגונים הטובים. וזהו כח הקדושה של ספר תהלים, שנאמר ברוח הקודש, לעשות ולעורר באדם תיקון של קדושה - ניגון של אמונה בה' - ולכן הנגון הוא תיקון שורש של חטאים, כי הוא בא מהמקום שעוד אין בו חטאים, רק ניגונים. אדם המתחבר לניגון של קדושה, מוציא את עצמו מנגון הטומאה שדבק בו.⁴⁴

עשרת המזמורים

מעבר לעובדה שעשרה מזמורים אלה הם עשרה מיני נגינה - כחם של עשרה מזמורים אלה הוא בכך שכל אחד מהם מייצג תיקון של מציאות מסויימת וביחד הם מהווים תיקון של כל המציאות כולה. המספר 10 מייצג את שלמות בעולם (כלליות העולם), העולם נברא בעשרה מאמרות, ישנם עשר ספירות שהם עשרה צמצומים שהקב"ה צמצם עצמו כדי לברוא את העולם. - (וראו לעיין בפירושו של רב נתן מטשעהרין פרפראות לחכמה לתורה צ' - המסביר איך כל המזמורים קשורים ללילה, חטא ותשובה⁴⁵).

אך גם מעבר לצד המטפיזי של עשרת המזמורים, נראה לי שקיים בכל אחד ואחד מן המזמורים תחושה שונה, ושביחד הם מהווים 10 רגשות הנמצאים באדם ונותנים תמונה כללית של עולמו של האדם. (דבר שלא מסביר עד הסוף מדוע דווקא עשרה מזמורים

⁴² ליקוטי מוהר"ן קמא ס"ד "בא אל פרעה" אות ה'.

⁴³ רבי נחמן הוא תמיד מתקן ספירת המלכות- העולם הזה - ולכן התיקון הוא של דוד המלך - תהלים- מייצג ספירת המלכות

⁴⁴ ריעון זה קשור גם לשמחה שמודגשת אצל רבי נחמן שהנגון מביא לשמחה - השמחה כתקון העצבות והפירוד שבאדם ועל זה ארחיב בסיכום.

⁴⁵ ראוי לציין את הלשון האישית הנמצאת בכל אחד מהמזמורים (למעט האחרון שהוא כלליות עשר מיני נגינה 10 הללויה) וכן את היציאה לשמחה ברוב המזמורים כניצחון על חוסר הודאות/צדק בעולם - השמחה המייצגת ודאות בה' על חסדיו ובכך מתקנת את הפירוד/בלבול/עוולה הנמצא במזמור. ראה להלן - שובע שמחות את פניך- (טז). שמחו בה' וגילו צדיקים (לב). לא יריע אויבי עלי ואני בתומי תמכת בי (מא). הוחילי לאלוהים- (מב). עזי אליך אזמרה (נט). נרננה ונשמחה כל ימינו (צ). ויוציא עמו בששון (קה). אעלה את ירושלים על ראש שמחתי (קנז). כל הנשמה תהלל יה (קנ).

אלו ולא אחרים⁴⁶) קשת תחושות שמתחילה מזעקה לנקמה עד לשירי הלל. רבי נחמן מעיד שהם כנגד "5 חסדים ו5 גבורות שהם הדעת"⁴⁷ (שהם דין וחסד, אהבה ויראה). היכולת לאזן בין גבורות וחסדים ולראות שהכל מה' – זה דעת (כמו שנכתב בפתיחה). ניתן לראות בעשרה מזמורים אלו את מכלול מצבי הרוח שהיה שרוי בהם דוד המלך⁴⁸. להלן סקירה קטנה: (ונראה לי שאפשר לחלק מזמורים אלו ל5 חסדים ו5 גבורות).

ט"ז	אושרו של האדם בקב"ה ⁴⁹
ל"ב	הצורך בוידוי על חטאים והאושר בסליחה- (טוב לבקשת רחמים)
מ"א	בקשתו של דוד לישועה שהוא על ערש דוי
מ"ב	השתוקקות לקב"ה - (טוב לבניין הבית)
נ"ט	תפילת דוד להיחלצות מאויביו (טוב נגד יצר הרע)
ע"ז	צעקה מתוך צרה (תקוות ישראל מתוך הגלות) להתגלות ה' (שלא תיפול ביום צרה)
צ	נצחיות ה' מול האדם ובקשה לנועם ה' עליו בזמן זה.
ק"ה	הודיה לה' על נפלאותיו.
קל"ז	הבטחה לזכור את ירושלים ובקשת נקמה ממחריבי ירושלים (להעביר שנאה)
ק"נ	הלל לה' מכל הבריאה (טוב להלל) ⁵⁰

⁴⁶ בתחושת הבטן שלי לר"נ יש משיכה ספיציפית למזמורים אלו והוא מפרש אותם בתוך ליקוטי מוהר"ן וראה בעניין זה תורה ס"א בליקוטי מוהר"ן תנינא המתפרשת על פי מזמור צ' בלי להזכירו בתורה בכלל (פירוש זה הגיע אלי בתור מסורת הקיימת) וכן ראה מיעוט הפעמים בהם נזכרים מזמורים אלו בתוך הספר+אך לא זכיתי למצוא לגבי שאר המזמורים.

⁴⁷ תורה ר"ה קמא, ואולי נכון להגיד שגם הטיפה שבאה מהדעת שהיא הרכב של חסד וגבורה היא מיזוג של פרטים אל הכלליות וחידוש העולם הוא ע"י מיזוג בין חלקיו. כמו שנראה בהמשך על החשיבות של החידוש בעולם.

⁴⁸ ואי אפשר בלי האוטוביוגרפיה של דוד המלך כאדם שחטא בחטא זה ונמחל לו וראה פירושו של ר"נ לחטא בתורה ע"ב קמא "להתחזק בכל פעם נגד יצר הרע" הטוען שכל פעם שאדם עולה דרגא יש לו מאבק מחודש המתאים לדרגתו – ועל צורך זה של להתחדש אדון בהמשך כעיקרון מרכזי ברעיון התיקון.

⁴⁹ הכותרות באות מפירוש דעת מקרא ובעיקר מספרי תהלים – רינת דוד ופורת יוסף וקצת מדעתי. (נראה לי שהוצאות רבות של ספר תהלים הטיבו לתאר את התחושות והסגולות שיש בכל אחד מהמזמורים ואת האמונה בכוחות התיקון שלו)

התיקון הכללי מקבץ את כל התחושות האלה וכוחו הוא ברבגוניותם. – בכך שהם מיצג של כוליות האדם.

המקום המתאר את רעיון התיקון הכללי באופן המפורש ביותר הוא של תלמידו רב נתן בפירושו על מעשה הקבצן הששי במעשה בשבעה קבצנים אשר בסיפורי מעשיות⁵¹ – ספיפור זה מתאר את יכולתו של הקבצן הששי – המיצג את ספירת היסוד, היא ספירת הברית, לרפא את הבת מלך- היא כנסת ישראל, ממחלתה – הינו חטאיה. רבי נחמן הוא רופא השכינה ע"י שיש לו רפואה המתאימה לכל החטאים. רפואה זו אצל רבי נחמן היא אמירת התיקון הכללי:

פְּרוּשׁ, אֵיזָה פְּגַם הַבְּרִית אַתָּה יְכוֹל לְתַקֵּן? כִּי יֵשׁ פְּגָמָה וְכַמָּה בְּחִינּוֹת בְּפָגַם הַבְּרִית אֲלֵפֵי אֲלֵפִים וְרַבֵּי רַבָּבוֹת, כִּי בְּיָדָאֵי לֹא כָּל הַפְּגָמִים וְהַחֲטָאִים שְׁוִים כְּפִדְוֵעַ לְפָל, הַשִּׁיבוּ, מִיֵּן פְּלוֹנֵי. (וְעֵינֵן שֶׁם מָה שֶׁכְּתוּב מְעַנֵּן הַסְּמִים שְׁמוֹשְׁחִים בְּהֵם הַחֲצִים שְׁעַל - יְדֵי זֶה מְזִיקִים וְכוּ', וְהַפֶּל מְרַמֵּז לְעֵנֵינֵן הַנ"ל), כְּלוֹמֵר שְׁזָה הַחֲלֵק מִפְּגַם הַבְּרִית שֶׁהוּא בְּחִינַת מִיֵּן חֵץ פְּלוֹנֵי, הוּא יְכוֹל לְחַזֵּר וּלְהַמְשִׁיף

⁵⁰ והוא כלליות ספר תהלים עם עשרה הללויה.

⁵¹ רבות נכתב על הקשר בין מעשה זה לתיקון ועל זיהויו של רבי נחמן את עצמו כבעטליר בלי הידיים – וראוי להדגיש את הקשר בין חותם הידים לאמונה- (ראה תורה כ"ב חותם בתוך חותם ותורה צ"א ויהי ידיו אמונה)- לתיקון הברית שמי שמתקן את עצמו בתיקון זה זוכה לאמונה ולהשגחה בחינות ארץ ישראל שזהו ארץ אמונה והשגחה(ראה תורה רל"ד)-
 לזכות לזה, שְׁיִכַּל לְהַדְמוּת אֵלָיו יְתַבְרַף לְהַבְדִּיל בֵּין אֹרֶךְ וְחֲשֵׁף פְּנ"ל, הוּא עַל - יְדֵי הַשְּׁגָחָה, הֵינּוּ שְׁיִצֵּא מִטְּבָעִיּוֹת, שְׁזָה בְּחִינַת קְלָלִיּוֹת הַקְּדוּשָׁה, וְזֶה זֹכֵינֵן עַל - יְדֵי אֲרֵץ - יִשְׂרָאֵל, כִּי אֲרֵץ - יִשְׂרָאֵל הוּא קְלָלִיּוֹת הַקְּדוּשָׁה שֶׁבְּכָל הַקְּדוּשׁוֹת, כִּי שֶׁם כָּל הַעֲשָׂר קְדוּשׁוֹת, וְעַל - פֶּן נֶאֱמַר בְּאֲרֵץ - יִשְׂרָאֵל, (דְּבָרִים י"א): "תְּמִיד עֵינֵי ה' אֲלֵקֶיךָ בָּה", כִּי שֶׁם הוּא רַק הַשְּׁגָחָה, בְּחִינַת (דְּבָרִים כ"ו): "הַשְּׁקִיפָה מִמַּעוֹן קְדוֹשְׁךָ", וְזֶה (תְּהִלִּים ט"ז): "שְׁוִיֵי ה' לְגִגְדֵי תְּמִיד", הֵינּוּ כְּשֶׁאֵינִי רוֹצֵה לְהַשְׁווֹת וּלְדַמּוֹת עֲצָמִי לְהַשֵּׁם יְתַבְרַף פְּנ"ל, אֲזִי לְגִגְדֵי תְּמִיד", הֵינּוּ בְּחִינַת אֲרֵץ - יִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בַּמִּדְבָּר (תְּהִלִּים ק"ה): "אֵינִי תְּמִיד אֲלֵא אֲרֵץ - יִשְׂרָאֵל שְׁנֶאֱמַר: "תְּמִיד עֵינֵי ה' אֲלֵקֶיךָ בָּה": וְכֵן תּוֹרָה י"ג "אֲשֶׁרִי הַשְּׁגָחָה" לְעֵינֵי הַשְּׁגָחָה) וְנִדְמָה לִי שְׁרַעִיּוֹן זֶה הוּא מֵרְכִזֵּי בַּהֲבַנַת הַתִּיקוֹן שֶׁהָאֲמוּנָה הִיא הַקְּפִיצָה אֶל הַשּׁוֹרֵשׁ שֶׁל כָּל הַדְּבָרִים (רָאה תּוֹרָה ס"ד וּפִירוּשָׁה אֲצֵל גְּרִינֵן בְּנִסְפָּח "אֲמוּנָה שְׁכַל וּסְפָקוֹת" בְּסִפְרוֹ "בְּעַל הַיְסוּרִים") נִרְאֶה לִי שֶׁאֲמוּנָתוֹ שֶׁל כָּל אָדָם, הִיא הַיְכוּלַת לְצַאֵת מֵהַמְצִיאוֹת וּלְהַחֲזִיר אוֹתָהּ אֶל שׁוֹרְשָׁה. אֲמוּנָה יֵשׁ בְּכָל מְקוֹם וְעַל יְדֵי אֲמוּנָה מְעַלִּים אֶת הַטְּבַע אֶל מַעַל לְטְבַע (וּרְאֶה תּוֹרָה י"ט תְּנִינָא עַל הַיְצִיאָה מְעַל לְטְבַע ע"י אֲמוּנָה) וְדָבָר זֶה הוּא בְּחִינַת אֲרֵץ יִשְׂרָאֵל שְׁנִרְאִית דְּרַךְ הַטְּבַע אֲבָל הָאֲמַת הִיא שְׁהִיא מְעַל לְטְבַע. וְזֶהוּ אוֹלֵי גַם הַהֲבָנָה לְמַחְלֻקַת הָאֵם א"י הִיא מוֹשֵׁג מִיִּסְטִי אוֹ א"י מִמַּשׁ (שְׁנִרְאֶה שְׁרַבֵּי נַחֲמָן מֵתִיחַס לְשִׁנְיָהם)- שְׁרַבֵּי נַחֲמָן מִנְסָה לְעֵלוֹת תְּמִיד אֶת הַטְּבַע –הַמְצִיאוֹת, אֶל הַמִּיִּסְטִי וְלְהַלְבִּישׁ אֶת הַמִּיִּסְטִי עַל הַמְצִיאוֹת מִמַּשׁ עַד לְפִרְטִיָּה הַקְּטָנִים (תִּיקוֹן סְפִירַת הַמַּלְכוּת). וְנִרְאֶה לִי שֶׁזֶהוּ עֵיקַר חִידוּשׁוֹ שֶׁל רַבֵּי נַחֲמָן וְתִיקוּנוֹ שֶׁהוּא הַצְּלִיחַ לְהַכְנִיס אֶת הָאֱלֹהִים לְכָל רוֹבְדֵי הַמְצִיאוֹת – וְזֶה עֵיקַר הַתִּיקוֹן שֶׁהַפְּרִטִים הַקְּטָנִים מְעִידִים עַל הַקַּב"ה. (תּוֹפְעָה זוֹ הִיא פִּתּוּחַ עַל תּוֹרַתוֹ שֶׁל הַבַּעַשׁ"ט שְׁרַבִּים דְּבָרוֹ עַל הַקְּשֶׁר בֵּינֵיהֶם- רָאה לִיבַס הַתִּיקוֹן הַכְּלָלִי וְצַבִּי מוֹרֵק בְּסִפְרוֹ מִיִּסְטִיקָה וְשִׁיעוּנָה בִּיצִירַת ר' נַחֲמָן מְבַרְסֵלָב – וְעוֹד רַב הַקְּשֶׁר וְיֵשׁ כְּמוֹבֵן בְּכַתְּבֵי ר' נ"נ הַתִּיחִסוּיּוֹת רַבּוֹת לְבַעַשׁ"ט).

לחונן ולתקן, השיבו זה שבלא ידים, עדין אינך יכול לרפאות את הבת מלקה, מאחר שאין אתה יכול לחזר ולהמשיך פי אם מין חץ אחד:

וזה דויע שהבת מלקה שם מרמוז על השכינה שהיא כנסת ישראל, כלליות נפשות ישראל שנקראת "בת מלך", כמו שכתוב, "כל כבודת בת מלך פנימה", וכן בזהר ובתקונים נקראת, "ברתא דמלכא" בכמה וכמה מקומות.

ספר ליקוטי הלכות - הלכות פריה ורבייה ואישות הלכה ג

לסיכום, ע"י אמירת התיקון הכללי שהוא כולל בתוכו את כללות המציאות, אפשר לרפא את כל חטאי ונפשות ישראל. התיקון הוא שורש, ניגון. התיקון הכללי חייב להיות אחד בלבד, שלולא היה תיקון בודד אלא היו קיימים מספר תיקונים - היה נשאר פירוד וריבוי בעולם והריבוי (כמו שראינו במבוא) מסתיר את האמת. רק תיקון אחד שכולל הכל, יכול להעיד על האחדות בעולם שהיא העדות על הקב"ה - "אין עוד מלבדו". תיקון אמיתי, הוא תיקון אחד הכולל את כל פרטי העולם הזה דוקא לתוכו.⁵²

תאוות ניאוף

ידע... תאוות נאוף הוא תיקון הפלילי, מי שמשבר התאונה הזאת, אזי בקל יכול לשבר כל התאוות.⁵³

מדוע דווקא תאוות זו היא המפתח לתיקון הכללי של האדם/עולם?⁵⁴ רבי נחמן תופס את הברית כשורש החיים, בין ברובד הפשוט שמשם נוצרים חיים חדשים, ובין ברובד המטאפיזי שמשם כח ההתחדשות והחיות של האדם. על האדם לשמור את כוחות חייו ולשלוט בהם כדי שיוכל לעבוד את ה'. ככל שהאדם שומר יותר על כח חייו - כך יש לו יותר זמן ויכולת לעבוד את ה'. הברית - ספירת היסוד היא גם מקום התחדשות העולם.⁵⁵ הקב"ה מחדש את העולם כל יום ויום ולכן על האדם לחיות

⁵² ראה גם הארות 43139.

⁵³ ליקוטי מוהר"ן קמא ל"ו, ב'.

⁵⁴ וראה מאמרו של יהודה ליבס התיקון הכללי לרבי נחמן שזיהה רעיון זה כגאולתו של האדם. (אך לקח את תיקונו של רבי נחמן כתיקון לחטא השבתאות ולמרות שנראה לי שיש בזה אמת, נראה לי שרעיון התיקון עומד גם בהקשר רחב יותר ובפני עצמו).

⁵⁵ (חידוש העולם כספירה המשפיעה על המלכות) ומכאן אף אפשר להבין את הדעות שרבי נחמן ראה את עצמו כמשיח בן יוסף (ספירת היסוד מיוצגת ע"י יוסף) מכיוון שראה את עיקר חידושו בעולם בעניין זה של החידוש - ועוד על רעיון זה בפרק הבא של המאמר. (ואולי גם את אמירותיו שהוא, שורשו ותורתו - מכתר היא הספירה הראשונה ומקור החידושים).

כל יום מחדש, לתפוס את החידוש- הרוח של אותו היום⁵⁶ - "מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית"⁵⁷. תפיסת החידוש של האדם, היכולת להתחדש עם העולם בכל יום ויום - היא גאולתו של העולםאדם⁵⁸ (ע"י יכולתו להידמות לבוראו) שזו חיות מתמדת - הויה. שאדם החי את הווה נמצא בתוך הזמן ממש⁵⁹. אי התחדשותו של האדם היא פספוס השפע האלוקי שיוורד באותו היום.

⁵⁶ כאן המקום להסביר אולי את ההבדל אצל רבי נחמן בעיני בין חידוש דקדושה - התחדשות של נשך - ראה גם תורה "ג אות ה") "תחדש כנשר נעוריי" להתחדשות דס"א - חידוש של נחש. שנשר מחדש את נוצותיו כל רגע ורגע חדש עם ישן והחידוש הוא חלק מחייו התחדשות בתוך המסורת ומכאן גם אמירתו של ר"נ "אני קנקן חדש מלא ישן" (חיי מוהר"ן רפט). וכמו כן אמירתו שהוא סבא דסבין מסיפור הבעטליר העוור במעשה בשבעה קבצנים (עיין שם- בכלל ובפרט לעניין הנשר הגדול) שהוא זקן מכולם ועדיין תינוק. ובין התחדשות של נחש שמשיל את עורו בבת אחת ומתגלה מחדש בעור אחר, מחליף את חייו. - שחידוש אמיתי בחייו של אדם הוא בעל נגיעה למעשיו הקודמים (להפוך זדונות לזכיות) ושחייו הולכים במסלול אחד בעל שורש ומשמעות ולא חסרי משמעות כמו נחש- שחייו של זה בשמיים וחייו של זה דבוקים לקרקע.

57 "נ מראה לנו לדעתי מה כוונתו בזה בתורה ל"ה ליקוטי מוהר"ן קמא - וזה בחינת: 'ובטובו מתדש בכל יום תמיד מעשה בראשית', כי חידוש בראשית הוא חידוש החקמה, כמו שכתוב: 'כלם בחקמה עשית'. כי חידוש השכל היא חידוש הנשמה, כי השכל הוא הנשמה, כמו שכתוב (איוב ל"ב): 'נשמת שדי תבינם'. כמו שאמר רבותינו, זכרונם לברכה (ברכות י'): 'מה הקדוש - פרץ - הוא ון את העולם אף הנשמה ונה את גופה', נמצא שהנשמה היא מתיה את הגוף, והיא בעצמה השכל, כמו שכתוב (קהלת ז'): 'החקמה תחיה' וכו'.

וכמו כן ראה ליקוטי הלכות השכמת הבורק ה'.

וכן ליקוטי הלכות - הלכות קריאת שמע הלכה ה -

וזה עקר בחינת קריאת שמע, שהוא כלל ויסוד כל התורה כלה שפילוי באמונה, שאנו צריכין לקבל עלינו אמונתו הקדושה בכל יום ויום. ועקר המצוה בכל יום הוא להכין עצמו ולהשתדל בכל פחו וכוונתו שיקבל על עצמו האמונה הקדושה מתדש, בבחינת תדשים לפקורים רבה אמונתך. וכמו שדרשו רבותינו זכרונם לברכה, 'אשר אנכי מצוה תיום' - בכל יום יהיו בעיניך פתדשים, שלא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה אלא כחדשה. ועקר מקרא זה נאמר לענין קריאת שמע, כי צריך לפשפש עצמו באמונה ולראות ולקבל על עצמו האמונה בכל יום מתדש. וזה בחינת שמע ישראל שמתחילין באלו השתי תבות אמונת היחוד. ולכאורה הנה די בקבלת אמונת היחוד לומר רק 'ה' אלהינו ה' אחד', שנה העקר. ונה אומרים מקדם אלו השתי תבות 'שמע ישראל' אף באמת זה עקר שלמות האמונה, כי כשרוצים להודיע דבר חדש ונפלא אומרים, שמע נא מה שאדבר ואספר לך תדשות גדולות נוראות ונפלאות. ונה בחינת אלו השתי תבות 'שמע ישראל' שאומרים קדם עקר היחוד שנה מעוררים את לבו ולבב כל ישראל שיטו אונם וישמעו היטב מה שמספרין להם תדשות גדולות ונפלאות בבחינת מה שדרשו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות טו) על תבת שמע, השמע לאוניך מה שאתה מוציא מפיו, הנה הט אונך ולבך ושמע היטב מה שאתה מוציא מפיו שהוא ה' אלקינו ה' אחד! כי אף - על - פי שאנו חזקים באמונה מפכר משנים קדמוניות, כי ירשה היא לנו מאבותינו הקדושים, אף - על - פי - כן אין זה הדבר ישן חס ושלום, כי באמת הוא בכל יום ויום חדש לגמרי, כי אין יום דומה לחברו. ואי אפשר לספר אפלו לעצמו מיום לחברו כנ"ל, כי לגדלתו אין חקר, וכל חד כפום מה דמשער בלביה צריך להטות אוננו בכל יום למה שאומר כדי שלא יהיה בעיניו כדיוטגמא ישנה וכו' כנ"ל. ונה בחינת (תהלים קמה) להודיע לבני האדם גבורותיו, שצריכין להודיע בודאי בכל יום ובכל עת גבורותיו וכבוד הדר מלכותו, כמו שכתוב (ישעיה לח), "אב לבנים יודיע אל אמתך". 'יודיע' דיקא, כי נפלאות האמונה מתחדשת בכל יום כנ"ל:

⁵⁸ לרעיון זה של הקבלת העולם לאדם ולהיפך שורשים רבים בקבלה ונראה לי שרבי נחמן השתמש גם בנגזרת לרעיון זה - כל אדם הוא עולם - ולפיכך התחדשותו של האדם היא חידוש העולם.

⁵⁹ ולכן הוא מעל הזמן - שאינו שייך רק לציר: עבר- עתיד.

רעיון זה מתקשר גם לתפיסתו של רבי נחמן את הזמן ובמיוחד את החשיבות שהוא נותן לשינה ושכחה שמאפשרות להתחדשות המוחין⁶⁰ – שהם החיים של האדם ומאפשרות לו להתחיל מחדש כל פעם. ההתחלה מחדש היא בעלת ערך רק אם היא קשורה למציאות שהיתה קודם, חידוש בתוך מסגרת קיימת ברצף החיים "דרך חדשה שכבר הלכו בה". חידוש בתוך הדרך הארוכה של עבודת ה'.

זמן

על האדם גם לדעת למצות את עצמו/זמנו בעולם, לחיות בתוך כל רגע ורגע ובכך להאריך את הזמן. להיות נוכח בכל רגע ורגע של חייו. רבי נחמן מתאר לנו רעיון זה של תפיסת הזמן במלואו בתורה ס' – פתח רבי שמעון⁶¹:

... ואריכות ימים, הינו שצריך שיצא להצריך ולהגדיל ימיו. כי כל יום יום ממקום שמתחיל אצל כל אחד, בודאי בתחלה הוא קצר. הינו שבתחלת היום, קשה עליו מאד העבודה שצריך לעשות באותו היום, כגון להתפלל וללמד וכיוצא. ועל כן היום בתחלתו הוא קצר, כי צריך להתחיל מעט מעט, ואחר – כן מתרחב והולך בעבודתו. וצריך האדם לראות להגדילה ולהרחיבה ולהאריך כל שעה ושעה שפא אחר כך, להגדיל ולהרחיב בתוספות קדשה. וכן כשפא יום השני, יהיה הולך ומתרחב בתוספות קדשה יתרה. וכן בכל פעם ופעם יהיו ימיו מתרחבין בתוספות קדשה, וזה בחינת אריכות ימים.

ניאוף כשורש

תאוות הניאוף לא מתייחסת רק לניאוף ספציפית, אלא הניאוף הוא שורש התאוות כולם. נואף הוא אדם שלא חי את חייו אלא תמיד רוצה משהו אחר, יותר ממה שיש לו. אדם

⁶⁰ [ג] וחדוש השכל, הינו חדוש הנשמה, הוא על – ידי שנה, פמוכא בזהר הקדוש (בראשית י"ט. ויקהל רי"ג): 'תדשים לבקרים בה אמונתך'. כי קשהפחין מתגעעים, אז על – ידי השנה הם מתחדשים, פנראה בחוש. וזהו שאנו מברכין הנותן לעיני פת, כי היו מתחלה עינים ועכשו נתחזקו. ובשעת השנה, המחין הינו הנשמה, באה בתוך אמונה, בחינת: "תדשים לבקרים" וכו' פמוכא בזהר הקדוש (ליקוטי מוהר"ן קמא, תורה ל"ה)

⁶¹ היא התורה שלאחריה התחיל רבי נחמן לספר סיפורי מעשיות ונראה לי שחלק מהתיקון הכללי הוא הסיפור, שנותן הסתכלות רחבה וכללית יותר על חייו של האדם ולכן ביכולתו לתפוס באדם תחושות שאינם קיימות בלימוד. הסיפור עובד גם על פן חווייתי, לא שכלי, שאותו רבי נחמן תמיד ניסה לפתח. – שהחיים מורכבים משכל ורגש גם יחד. (וכמובן שרעיון זה מושפע מהזוהר ומהפנים הסיפוריות שיש בו –כספר שאינו נכתב מתוך ביה"ד אלא מהחיים).

שלא מבין שחייו הם עולם מלא- הוא נואף, וזה שורש התאוות – אדם רוצה ממון ולא מסתפק במה שיש לו, ורודף אחרי כבוד לא לו.

גם מחשבה לא במקום היא ניאוף, שהרי המחשבה לא נמצאת בהתרחשות ובכך האדם מאבד את נוכחותו. המפתח אצל רבי נחמן הוא בכך שאדם יהיה מודע למקומו בעולם ולערכו "שאמר לעולמו די"⁶². הקב"ה נמצא בכל מקום וכשאדם לא חי את מקומו, הוא מאבד את הקב"ה. החידוש של האדם באשר הוא אדם הוא מהקב"ה – שכל אדם יש בו חלק אחר מנשמת אדם הראשון. אדם המאבד או לא מגיע להגשמת האלוהי – הדרך האמיתית האחת של חייו ונופל אל הסתמיות, חוסר הפשר, הרי כנואף, הוא משחית חיים פוטנציאליים.

הניאוף- מבחינה זו הוא הריבוי - כאשר אדם עושה דבר אחד בלבד, הוא חי אותו. כאשר אדם עושה דבר מסוים וחולם על משהו אחר הוא מאבד אותו. החיים נמצאים כאן ועכשיו ומי שנמצא תמיד בעבר או בעתיד לא זוכה לחיות אף פעם ממש⁶³ (ובודאי לא זוכה לחידוש של כל יום ויום). ברגע שאדם מבין שחייו שלו הם חידוש ושלא היה אדם כמוהו⁶⁴ מה יש לו לחפש אצל אחרים – בכך לחיות חיים של אחרים זה בגידה בחיים שלך.

לסיכום, הבטחתו של רבי נחמן שאפשר לתקן חטא חמור זה של תאוות ניאוף ע"י אמירת תיקון מסויים היא כבר חידוש גדול. על ידי תיקון זה, אפשר תמיד בכל רגע להתחיל מחדש ובעיקר לחיות את ההווה. יחודו של התיקון לדעת, בכך שהוא מתאר את מורכבות וכללות העולם. (בנוסף לצד המיסטי הנמצא במזמורים אלו).

רב נחמן הוא מתקן המציאות, ספירת המלכות, עולמנו אנו. פגם הניאוף - הוא הריבוי - מעוות את חיי האדם ויחודם, שאדם חי חיים שלא שלו, או לא חי חיים בכלל. בכך תיקון הברית הוא תיקון החיים של האדם – יכולתו של האדם לחיות את חייו המיוחדים רק לו.

⁶² ראה על רעיון זה תורה ה' בתנינא "תקעו אמונה" – אות ז' בסופה.

⁶³ ומכאן גם דאגתו של רבי נחמן לימים שאבדו. - שהרי אם לא היפך לו זדונות לזכויות – איבד את על משמעות חייו עד עתה. לכן חשוב תמיד להסתכל על הדרך שעברת עד עתה, שהיא הביאה אותך למקומך.

⁶⁴ ראה אמירותיו של רב נחמן על עצמו, שנראה לי שהתכוון שהיא נכונה על כל אדם ואדם- "חידוש כמוני לא היה עוד בעולם" וכן "אני איש פלא ונשמתי הוא פלא גדול" – חיי מוהר"ן רנ"ו- גדלות נוראות השגתו.

ג. "אחד היה אברהם"

"אָחַד הָיָה אַבְרָהָם" (יחזקאל ל"ג) - שְׁאֲבָרְהֶם עֲבַד הַשֵּׁם רַק עַל - יְדֵי שְׁהֵיָה אָחַד, שְׁחֶשֶׁב בְּדַעְתּוֹ שֶׁהוּא רַק יְחִידֵי בְּעוֹלָם, וְלֹא הִסְתַּכֵּל כָּלֵל עַל בְּנֵי הָעוֹלָם, שְׁפָרִים מֵאַחֲרֵי ה' וּמוֹנְעִים אוֹתוֹ, וְלֹא עַל אֲבִיו וְשֶׁאֵר הַמוֹנְעִים, רַק כָּאֵלוֹ הוּא אָחַד בְּעוֹלָם, וְזֶהוּ:

"אָחַד הָיָה אַבְרָהָם". וְכֵן כָּל הַרוֹצֵה לְכַנֵּס בְּעַבְדוּת הַשֵּׁם, אִי אֶפְשָׁר לוֹ לְכַנֵּס כִּי אִם עַל - יְדֵי בְּחִינָה זוֹ שְׁיִחְשַׁב שְׁאִין בְּעוֹלָם כִּי אִם הוּא לְבַדּוֹ יְחִידֵי בְּעוֹלָם, וְלֹא יִסְתַּכֵּל עַל שׁוֹם אָדָם הַמוֹנְעוֹ, כְּגוֹן אֲבִיו וְאִמּוֹ אוֹ חוֹתָנוּ וְאִשְׁתּוֹ וּבָנָיו וְכִיּוֹצֵא, אוֹ הַמְּנִיעוֹת שֶׁיֵּשׁ מִשֶּׁאֵר בְּנֵי הָעוֹלָם, הַמְּלַעֲיָגִים וּמְסִיתִים וּמוֹנְעִים מֵעַבְדוּתוֹ יְחִידֵי. וְצָרִיךְ שְׁלֹא יַחֲוֶשׂ וְיִסְתַּכֵּל עֲלֵיהֶם כָּלֵל, רַק יִהְיֶה בְּבַחֲיִנַת: "אָחַד הָיָה אַבְרָהָם" - כָּאֵלוֹ הוּא יְחִיד בְּעוֹלָם כְּנִ"ל.

רבים רואים קטע זה כהתרסה של רבי נחמן על העולם, ומאשימים אותו בניתוק מהמצאיות וחוסר התחשבות בסובבים אותו ולו הקרובים אליו ביותר.⁶⁵ אך נראה לי שבסיס הדברים עומדת הגישה שאדם כדי להתקדם חייב למצוא את הנקודה האישית שלו בעבודת ה' – את אחדותו – ורק מתוכה הוא יכול להתחיל לפעול ולהשפיע. בלי שהאדם יהיה אחד עם עצמו, הוא לא ימצא את דרכו בעבודת ה'. מהו להיות אחד? – אדם צריך לאחד את עצמו על כל מחשבותיו ומעשיו אל הקב"ה, רק כאשר האדם אחד יש לו אפשרות לעבוד את הקב"ה-ה' אחד ושמו אחד. כאשר אדם מפוזר ומפורד, – הוא בריבוי. אדם זה מסוגל לעבוד רק אלוהים אחרים (אלוהים רבים) – עבודת אלילים.

אחדות האיברים

איך מקיימים אחדות זו?

אחדות זו נעשית ע"י ידיעת כל האיברים את ה' וזה אולי המפתח לאמירתו של רבי נחמן

⁶⁵ וראה נסיעתו לארץ ישראל ותשובתו לבתו מה תעשה – שבחי הר"ן – נסיעתו לארץ ישראל ו'.

“אמר, שאין שום איבר באדם שלא אמר עליו תורה, כי כבר אמר תורה על כל איבר ואיבר שיש להאדם, כי ידוע שתיבת אדם מרמז למה שמרמזו.”⁶⁶

כמו שגאולתו של העולם היא להגיע ל"ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד"⁶⁷ - כך גם האדם צריך לגאול את עצמו ע"י הגעה לאחדות, שהרי האדם הוא עולם קטן⁶⁸. קודם שאדם יוצא לתקן בעולם עליו לתקן את עצמו. תיקונים אלו שזורים זה בזה שתיקון כל אחד את עצמו הוא תיקון העולם, מכיוון שתיקון האדם הוא השבת הפרט אל הכלל.⁶⁹ מכאן החשיבות אצל רבי נחמן באמירת תורה על כל איבר ואיבר. האדם צריך לקדש גם את אבריו הגשמיים, לעבוד את הקב"ה דרך כל האברים עם הדגש המיוחד בכל איבר ואיבר. אדם היודע יכולת כל איבר ואיבר, יחודו ותפקידו⁷⁰ בקדושה, יכול לעבוד את ה' בצורה כוללת. עבודת ה' אסור לה שתישאר בראש בלבד, אלא כל הגוף צריך לקחת חלק שהרי אין חלק בעולם שאין לו תפקיד. ובכך גם בתוך האדם יש "דעת" של פרטים—אברים ו"דעת" הכולל מציאת דרכו היחודית של האדם כדבר שלם. רבי נחמן מסביר חשיבות ידיעת הגוף את הקדושה -

⁶⁶ חיי מוהר"ן - מעלת תורתו וספריו סימן ל"ג.

⁶⁷ רבי נחמן מתייחס לרעיון זה בעיקר בתורה נ"א קמא "אמר רבי עקיבא".

⁶⁸ שזה "כי ידוע שתיבת אדם מרמז למה שמרמזו" - ונראה לי שרבי נחמן שיחך הרבה עם רעיון זה, ולכן תורתו הנחשבת כקיומית היא בעלת ערך גבוה יותר מאשר מה שעובר על האדם הפרטי שהרי לקורה את האדם יש ערך בשכינה - ראה תורה פ"ט "ותחסרהו מעט מאלוקים" - המסבירה את החיסרון באדם כחסרון בעולם -

הנה ידוע, כי כל מה שחסר לאדם הן ברוחני הן בגשמי, החסרון הוא בהשכינה, שהוא בחינת אלקים. וזהו ותחסרהו, בודאי מעט מאלוקים, הינו החסרון בודאי מאלוקים, הינו בהשכינה. אף כשידע זאת, שחסרון הוא למעלה ולמטה, בודאי יהיה לו צער גדול ועצבות, ולא יוכל לעבד השם יתברך בשמחה. לכה צריך להשיב לעצמו, מה אני ומה חיי, כי המלך בעצמו מספר לי החסרון שלו, וכי יש כבוד גדול מזה. מתוך כך קא לשמחה גדולה, ונתחדשו הפתחין שלו. וזהו: וכבוד וחדר תעטרהו. הינו על - ידי כבוד וחדר שיש לו, שהמלך בעצמו מספר לו החסרון, תעטרהו במחין חדשים: - וראה את פתרונו של רבי נחמן לרעיון זה (כמו שכתבתי בסיכום) - על השמחה שיש לאדם לשמחה שהקב"ה משתף אותו בחסרונו ששמחה זו היא מעין עולם הבא. שהרי אתה משתתף עם הקב"ה בחסרונו וכל גילוי של הקב"ה בעולם הוא היכללות באחדותו שזה מעין עולם הבא. - ולעניין זה של השיתוף, ראה תורה ה' שהשמחה במצוות היא היכללות "ישמח ישראל בעושי" - וכן ראה בסיכום.

⁶⁹ וראה לעניין הצדיק וחסידיו בהקשר זה תורה ס"ו "וייהי נא פי שניים ברוחך" אות א' - על משל האילן - הצדיק והחסידים - הענפים הקשורים בו.

⁷⁰ ואכן במקומות רבים בליקוטי מוהר"ן מזכיר רבי נחמן את תפקיד האיברים לדוגמא תורה ב' תנינא - ובשעה שהלב בצרה גם הראה בצרה. פי הראה היא קיום הגוף, פי הראה מקימת הלחה לבנה וממשכת הלחוחית להגוף, פי הגוף יש לו תנועות שהם מיבשין הגוף, פי התנועות מיבשין, ועל כן עקר הקיום על - ידי הראה, שממשכת לחלוחית. וכשהלב בצרה, שאז הדמים עולין ושוטפין על הלב, ואזי הלב דופק בדפיקות גדולות, אזי הראה מנשבת נשיבות גדולות, ואזי נתיבש הראה, ועל - ידי - זה נתיבש הגוף, חס ושלום.

[ה] וְצִרְיָה כָּל אֶדָם לְרַחֵם מְאֹד עַל בְּשׂוֹר הַגּוֹף, לְהִרְאוֹת לוֹ מִכָּל הָאָרֶץ וּמִכָּל הַשָּׂגָה שֶׁהַנְּשָׂמָה מְשַׁגֶּת, שֶׁהַגּוֹף גַּם כֵּן יֵדַע מִזֹּאת הַהֲשָׁגָה, בְּבַחֲיִנַת (יְשַׁעְיָהוּ נ"ח): "וּמִבְּשָׂרָךְ לֹא תִתְעַלֵּם" מִבְּשָׂרָךְ דִּיקָא, שְׁלֹא תַעֲלִים עֵינֶיךָ מִלְּרַחֵם עַל בְּשָׂרָךְ, הִינֵנו בְּשָׂר גּוֹפֶךָ, כִּי צִרְיָה לְרַחֵם מְאֹד עַל הַגּוֹף לְרִאוֹת לְזַכּוֹ, כְּדִי שְׂיֻכַּל לְהוֹדִיעַ לוֹ מִכָּל הַהָאָרוֹת וְהַהֲשָׁגוֹת שֶׁהַנְּשָׂמָה מְשַׁגֶּת. כִּי הַנְּשָׂמָה שֶׁל כָּל אֶדָם הִיא רוּאָה וּמְשַׁגֶּת תְּמִיד דְּכָרִים עֲלִיוֹנִים מְאֹד, אֲכָל הַגּוֹף אֵינֶנּוּ יוֹדֵעַ מֵהֶם, עַל כֵּן צִרְיָה כָּל אֶדָם לְרַחֵם מְאֹד עַל בְּשָׂר הַגּוֹף, לְרִאוֹת לְזַכּוֹ הַגּוֹף, עַד שֶׁתּוּכַל הַנְּשָׂמָה לְהוֹדִיעַ לוֹ מִכָּל מַה שֶׁהִיא רוּאָה וּמְשַׁגֶּת תְּמִיד כַּנ"ל:

וּכְשֶׁהַגּוֹף הוּא בְּבַחֲיִנָה זוֹ, הִיא טוֹבָה לְהַנְּשָׂמָה, שֶׁלְּפָעֲמִים נוֹפֶלֶת מִמְדַּרְגָּתָהּ. וּכְשֶׁהַגּוֹף צַח וְאוֹר, תּוּכַל הַנְּשָׂמָה לְהִתְרוֹמֵם וְלַחְזוֹר לְמַדְרָגָתָהּ עַל - יְדֵי הַגּוֹף, הִינֵנו, עַל - יְדֵי תַעֲנוּגֵי הַגּוֹף תּוּכַל לְזַכֵּר וְלַעֲלוֹת לְתַעֲנוּגִים שְׁלֵה, כִּי מֵאַחַר שֶׁהַגּוֹף גַּם כֵּן טוֹב וְכָשֵׁר, אֵינֶנּוּ נִלְכָּד בְּהַתַּעֲנוּגִים, וְעַל כֵּן תּוּכַל הַנְּשָׂמָה לַחְזוֹר עַל - יְדֵי תַעֲנוּגֵי הַגּוֹף לְמַעֲלָתָהּ, לְתַעֲנוּגִים שְׁלֵה.⁷⁷¹

ברגע שהגוף נכנס אל הקדושה ומקבל את הארות הנשמה (ולא מתנגד לנשמה), אז האדם זוכה שכאשר הנשמה לא מאירה, האדם יכול לחזור למדרגתו בנקל.

מעשים

רעיון זה של קיבוץ איברים, אינו אמורפי ונשאר ברמה הרעיונית, אלא רבי נחמן מדגיש את חשיבות המעשים ממש- שרק מעשים מידעים את הגוף. מכאן החשיבות בברסלב לריקוד⁷³, למחיאית כפיים בתפילה⁷⁴, להליכה ברגליים אל הצדיק, לאנחה של האדם⁷⁵, טבילה במקוה⁷⁶, להגבהת הידים בשעת הנטילה⁷⁷ למשא ומתן באמונה⁷⁸ ועוד ועוד דוגמאות. – שעל ידי אלה – הגוף נכנס אל הקדושה.

⁷¹ ליקוטי מוהר"ן קמא תורה כ"ב – "חותם בתוך חותם" – אות ה' – וראה שם אות ח' גם על שמוש תלמיד חכם כדרך לידוע הבשר.

⁷² לעניין רעיון זה של תורה על כל איבר ואיבר ישנם תורות רבות והבאתי את תורה כ"ב שמסבירה בעיני את הרעיון – אך ראוי לעיין בעוד מקומות ובמיוחד – תורה כ"א "עתיקא טמיר וסתים" – המדברת מעניין קידוש הפנים – שהפנים הם שבעת קני המנורה. (והמעוניין להעמיק בתורה זו מוזמן לקרוא בספרו המופלא של אברהם זגרון "אילו ידיעתיו הייתי" ובמיוחד בכרך ב' שער שלישי).

⁷³ ראה למשל תורה מ"א קמא – "ריקודין".

⁷⁴ תורה מד" קמא "מה שמכין כף אל כף"

⁷⁵ תורה ח', ראיתי מנורת זהב"

⁷⁶ תורה נ"ו קמא "וביום הביכורים" אות ז'.

⁷⁷ תורה צ"א קמא "ויהי ידיו אמונה".

⁷⁸ תורה צ"ג קמא – "משא ומתן באמונה"

הדרך המרכזית להגיע לאחדות היא ההתבודדות⁷⁹ - האדם צריך לעמוד לבדו מול הקב"ה וליצור איתו קשר בלתי אמצעי, שרק מתוך "בשבילי נברא העולם" - אפשר למצוא את הקב"ה. ומכאן החשיבות הרבה שיש בברסלב להתבודדות⁸⁰ כי לכל אדם ואדם יש את הדרך שלו והשביל שלו בעבודת ה' ועליו למצוא את דרכו שלו. כל אדם ואדם צריך לדעת את מקומו ודרכו בעולמו.

רבי נחמן בתורתו מדגיש במיוחד כשלב ראשוני את מקומו של האחד בעבודת ה' כתנאי לעבודה - אך ל"בשבילי נברא העולם" יש נגזרת ישירה -

פי צריף פל אדם לומר: פל העולם לא נברא אלא בשבילי (סנהדרין לז.). נמצא
 פשהעולם נברא בשבילי, צריף אני לראות ולעין בכל עת בתקון העולם.
 ולמלאות חסרון העולם, ולהתפלל בעבורם:⁸¹

אם העולם נברא בשבילך חובה עליך לתקנו, יש אחריות גדולה לאדם שהעולם נברא בשבילו. התקשרות זו לעולם היא ה"דעת" של האדם בהקשר הרחב - קישור מעשי ותפילתו אל העולם. האדם חייב לצאת מעצמו ולתקן את העולם שנברא בשבילו - אך גם בשביל אחרים, ובכך האדם צריך לחבר את עצמו לתיקון העולם הכולל, לחיבור העולם אל מקורו - הקב"ה. באדם שתי בחינות - היותו עולם שלם ופרטי שעליו לתקן אותו, והיותו חלק מהעולם הרחב - פרט בין הפרטים שגם עליו מוטלת חובת תיקון העולם כולו.

קיבוץ הנפש

רעיון זה של קיבוץ הפרטים נוגע גם לפנימיותו של האדם של קיבוץ פיזור הנפש כדי לזכות להארה -

ובחינת שור שבנפש זה האור המצחצח שנתוסף בנפש מתמת הקבוץ, שנתקבץ
 פזורי הנפש, ואז מאיר הנפש ביותר, כי פשהרצון אין מאיר, אז הנפש בבחינת
 ונפש רצבה, פי עקר הרעב מתמת העדר האור...⁸²

⁷⁹ ראה תורה נ"ב קמא - "הנעור בלילה" - שאדם חייב לעבור תהליך זה יחידי. המפגש הישיר בין האדם לקונו הוא בסיס להרגשתו של האדם שבשבילו נברא העולם.

⁸⁰ ראה חיי מוהר"ן תל"ח - על שעה התבודדות ביום וראה כל הפרק שם על מעלת ההתבודדות.

⁸¹ תורה ה' קמא "בחצוצרות" - וראה שם גם עניין השמחה שעל ידה זוכין לתפילה לאחר גזר דין כמו שנדבר בסיכום.

⁸² תורה י"ג קמא אשרי העם" אות ה' - וראה וראה שם כל האות לעניין זה.

“אחד היה אברהם” – נעשה לא רק ע”י ידוע האיברים, אלא בדרך של קבוץ הנפש. אדם צריך לדעת לעשות סדר במחשבותיו – לחשוב מחשבה אחת בכל פעם⁸³, לחשוב מחשבות מקדמות בעבודת ה’. ברגע שאדם חושב על מספר דברים ביחד הוא מאבד את היכולת להיות במחשבה אחת. הנפש צריכה לחתור למהות אחת – יעד אליו היא רוצה להגיע, כיוון אליו היא רוצה למשוך. כאשר ממקדים את הנפש – אז מתעורר הרצון לאותו דבר – (ראה לעיל) היכולת להוציא אל הפועל את הדרך בה אתה חפץ. הארת הנפש יכולה להגיע רק לאדם המסוגל להכיל אותה (אדם בעל כלי לקיבול האור⁸⁴). אדם זה יכול לפעול בעולם מתוך מלאות, משמעות – לא בשביל למלא את “נפשו הרעבה” – את חסרונו. לא לפעול רק בשביל למלא את החלל הפנוי בו – (אגוצנטריות), אלא לפעול בשביל תיקון העולם, בשביל האחר. כדי לפעול בעולם, אדם חייב להאמין בעצמו – רב נתן מתאר רעיון זה בשיחות הר”ן – שיחה קמ.

“כשאמר לי (רעג) ענין... “מקצר רוח ומעבודה קשה”, שעל ידי קטנות אמונה צריכין לעבודות קשות וכו’ עין שם, עמדתי לפניו כמשתומם ומחשבותי היו תמהים בענין זה. כי נדמה לי שיש לי אמונה קצת. ענה ואמר בלשון גערה קצת כאומר: ואם יש לך אמונה, אין לך אמונה בעצמך (האסטי אין דיר קיין אמונה ניט). והזכיר מיד מאמר רבותינו זכרונם לברכה: כי מי בז ליום קטנות, מי גרם לצדיקים שיתבזבו שולחנם לעתיד לבוא קטנות שהיה בהם בעצמן. שלא האמינו בהם בעצמן. ורש”י זכרונם לברכה פרש שם כפשוטו – קטנות אמונה.”

האמונה של כל אדם בעצמו וביכולותיו היא בסיס לקיומו של האדם בעולם. רעיון זה בולט במיוחד בברסלב בהבנה שכל אדם הוא סיפור ולכן קיימת בתוך ברסלב ספרות ביוגרפית ענפה לא רק אצל רבי נחמן אלא גם על ממשיכין עד היום מרב נתן-ימי

⁸³ וראה אמירתו של רבי נחמן שכל מה שהספיק זה על ידי שלא היה טרוד בשיחות הר”ן “ודרכו היה תמיד שהיה לומד הרבה הרבה כל ימיו עד הסוף אפלו בעת החולאת הכבד שהיה לו בסוף. ואף על פי שהיה עליו טרחא דצבורא שהיה עוסק הרבה עמנו ועם כל אנשיו לקרבם לעבודת ה’. ולתן לנו עצות בכל עסקינו וכו’, וגם מחו היה משוטט תמיד בהשגות גבוהות ונוראות תמיד וכו’, אף על פי כן היה עוסק בלמוד התורה בפשיטות הרבה בכל יום ויום. ולא היה טרוד כלל, רק תמיד היה בישוב הדעת. ובענין זה היה חדוש נפלא ואי אפשר לספר מזה כלל. ומחמת זה היה לו פנאי על כל דבר. ותמיד היה למודו במהירות גדול מאד.”

⁸⁴ כלי זה הוא מידות טובות, (כנות, עשיית חסד, סבלנות)

מוהרנ"ת- ימי התלאות, דרך רבי נחמן מטשהרין ובנו אברהם – אנשי מוהר"ן, כוכבי אור ועד ישראל דב בער אודסר⁸⁵. כל אחד הוא חידוש ועליו לראות כך את חיו. לסיכום, מודל התיקון הכללי כמו שהצגנו, קיים גם בתוך האדם. האדם צריך קודם כל לחבר את הפרטים והסתירות הנמצאים בתוכו בין בנפש ובין באיברים. חיבור זה נעשה ע"י ידיעת המקום שיש לכל חלק וחלק וחשיבותו, בדרך זו הוא הופך לאדם שלם – שזה תיקון עולמו שלו. לאחר תיקונו הפרטי (תיקון זה כמוכּוּן, אינו נגמר אף פעם – רק הולך משלב לשלב) – מלוי חסרון נפשו – האדם מסוגל לצאת ולתקן את העולם. – להיות פרט מיוחד בין הפרטים. (בכך קיים באדם שני סוגי "דעת" כולל ומבדיל – שהיותו של האדם עולם שלם הוא תיקון הכלל שנמצא בתוכו שע"י כך הוא הופך להיות כפרט מופרד ומובדל בעולם המעיד על הקב"ה.) לפיכך "אחד היה אברהם" אינו רק בגדר התרסה על העולם, אלא בעל משמעות רוחנית ממש.⁸⁶

ד. חשיבות ר"ה אצל רבי נחמן:

"...כי כל ענין שלי הוא רק ראש השנה..."⁸⁷

רעיון התיקון הכללי מבאר לדעתי גם את משמעות ר"ה אצל רבי נחמן. בפרק "התיקון הכללי" עסקנו בחשיבות החידוש אצל רבי נחמן.⁸⁸ התחדשותו של האדם צריכה להקביל להתחדשותו האינסופית של העולם. (שלכאורה נראה לנו שאין חדש תחת השמש אך המציאות מתחדשת כל יום מחדש). רעיון זה הוא כמאמר רבי נחמן "דרך חדשה שהיא ישנה". כל רגע הוא חידוש, אך גם קשור למה שהיה לפניו. ראש השנה כה חשוב לרבי נחמן מכיוון שהוא החידוש של כל החידושים, יום בריאת העולם

⁸⁵ שהטיב להבין רעיון זה של חיו ואף ראה את עצמו בהיותו בכסא גלגלים כבעטליר בלי הרגלים!

⁸⁶ ובעניין זה שמעתי פרשנות יפה של ידידי איתמר קגן ששיר פשוט כפול משולש ומרובע ועשרה מיני נגינה הם – ארבע על עשר רשות היחיד – שאדם חייב לשמור לעצמו כדי לפעול בעולם.

⁸⁷ חיי מוהר"ן – "גדל יקרת ראש השנה שלו" – אות תג – ראה כל האות.

⁸⁸ ראה לעיל גם הארות 56, 57, 58, 61. בכתב העת דעת 45 התפרסם מאמר של יהודה ליבס "החידוש של רבי נחמן מברסלב" – נראה לי שלחידוש יש שורש מעבר לחידוש לכשעצמו כמו שניסיתי להראות בפרק על התיקון הכללי – החידוש הוא ממש שורשו של רבי נחמן בעולם כמו שנכתב בחיי מוהר"ן שכל הצדיקים נשאו במדרגה שלהם ואילו הוא לא שייך לשום מדרגה – ונדמה לי שאפשר לפרש כך את מעשה האילן בסיפור המעשה מיום החמישי במעשה משבעה קבצנים. האילן, אינו נטוע בקרקע – מקום מסוים, אלא באויר – (מעל הזמן) כי כך היתה דרכו של רבי נחמן ששורשו הוא בכל המקומות, לא במקום מסוים – וזה נעשה ע"י החידוש שתמיד לוקח אותך הלאה (ומבחינה זו לחיות את ההווה המתחדש בכל יום זה חידוש גדול). כמו כן בספר "בראש השנה יכתובון" – הופיע מאמר של ד"ר רון וקס בנושא ראש השנה בברסלב. (אני סבור קצת שונה כמפורט למעלה).

והיחידושו מידי שנה ושנה. יום זה הוא שורש כל הימים, ולפיכך גם מיצוי תורתו של רבי נחמן-
נחמן-

”שלא מבעיא דבור, שאינו יוצא מפי בלי התחדשות אלא אפילו הבל אינו יוצא מפי בלא התחדשות”⁸⁹

- לכן עיקר תורתו להיות אצלו ביום זה. ראש השנה הוא כלליות כל הימים ובו אפשר לתקן אותם בשורשם. זהו ”יום התיקון הכללי”- וגם כלליות תורתו של רבי נחמן שמתאר לנו את החשיבות של ללמוד מכל יום ומכל רגע ושהבחין בין שוני של כל יום ויום.

”כי אני ידעתי כי גדול ה' ואדונינו מכל אלקים” (תהלים קלה ה). דוד המלך, עליו השלום, אמר ”כי אני ידעתי”. אני ידעתי דיקא, כי גדולת הבורא יתברך אי אפשר לומר לחברו (R), ואפלו לעצמו אי אפשר לספר מיום ליום לפי מה שמזריח לו ומתנוצץ לו באותו היום, אינו יכול לספר לעצמו ליום שני הזריחה וההתנוצצות של גדולתו יתברך שהיה לו אתמול. ועל כן אמר: ”כי אני ידעתי”, אני ידעתי דיקא. כי אי אפשר לספר כלל:

ואמר: שמה שכתוב אחריו: ”כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ” וכו' הוא ענין אחר לגמרי ורחוק לגמרי משבח ”כי אני ידעתי”. כי כונתו באלו הדברים כי אני ידעתי אי אפשר לספר כלל, והוא גבוה מאד מאד, גבוה מעל גבוה מה שאי אפשר לפה לספר, רק אני ידעתי דיקא כנ"ל. וכמו שכתוב בזהר (א קג): על משלי ל"א כג): ”נודע בשערים בעלה” - 'כל חד לפום מה דמשער בלבה' כמבאר במקום אחר (ב):⁹⁰

רעיון זה שאי אפשר לספר לחברו את החוויה האישית של מציאות ה' - עקב השוני בין בני האדם (ובתוך האדם מיום ליום) מסביר לנו את רעיון הקיבוץ של חסידי ברסלב, מכיון שכל אדם ואדם מגלם מציאות שונה של הקב"ה.⁹¹ ולכן ככל שיש יותר אנשים, יש יותר הקב"ה, מכיון שכל אחד הוא חלק אחר בקב"ה ”איבר אחר בשכינה”-

⁸⁹ חיי מוהר"ן מעלת תורתו וספריו אות מ"ה. וראה גם תורה ח' - על חדוש החיות שבדבר.

⁹⁰ שיחות הר"ן א'.

⁹¹ וראה עוד בעניין זה לעניין דרכו החינוכית של רבי נחמן בהמשך המאמר.

... כי כל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל נִקְרָא צַדִּיק, שְׁנֵאָמַר (יִשְׁעִיָּה ס): "וְעַמְּךָ כָּלָם צַדִּיקִים..."⁹²

ומכאן ציוויו "...כל האנשים המקורבים אלי שיהיו כלם על ראש השנה איש לא ייעדר..."⁹³ – כי ככל שיש יותר אנשים, יש יותר מהקב"ה, עוד חלק בפאזל הגדול שמרכיב את דמות האדם הראשון שנברא בצלם.⁹⁴

רעיון הקבוץ מובא בתורה ח' "תקעו תוכחה" בליקוטי מוהר"ן תנינא, התורה האחרונה של רבי נחמן, שנאמרה בראש השנה תקע"א –

וְעָקַר הַתְּפִלָּה, שְׁעַל - יְדָה נִסְלַח הָעוֹן וְנִצּוּלִין מִהַחֲלָאֵת, הוּא בָּא עַל - יְדֵי שְׁנֵתוֹסָף שְׂכָן מִיִּשְׂרָאֵל. כִּי כָּל מָה שְׁנֵתוֹסָף שְׂכָן מִיִּשְׂרָאֵל, נִתְרַבֵּה וְנִתְגַּדַּל הַתְּפִלָּה בְּמָאֵד מְאֵד. וְזֶה בְּחֵינֵת הַקְּבוּץ שֶׁל יִשְׂרָאֵל. כִּי כָּל מָה שְׁנֵתוֹסָף וְנִתְרַבֵּין בְּיֹתֵר נִפְשוֹת יִשְׂרָאֵל בְּיַחַד, נִתְרַבֵּה וְנִתְגַּדַּל בְּיֹתֵר מְאֵד מְאֵד בֵּית הַתְּפִלָּה. כִּי שְׁלֹשׁ אֲבָנִים בּוֹנוֹת שִׁשָּׁה בְּתִים, אֲרָבַע אֲבָנִים בּוֹנוֹת עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה בְּתִים, חֲמֵשׁ מְאָה וְעֶשְׂרִים בְּתִים וְכוּ', עַד שְׂאִין הִפָּה יָכוֹל לְדַבֵּר וְהַלֵּב לְחַשֵּׁב, כְּדֹאִיתָא בְּסִפְרֵי יְצִירָה. נִמְצָא שְׁכָל מָה שְׁנֵתוֹסָף אֶבֶן אַחַת, נִתְרַבֵּין הַבְּתִים בְּיֹתֵר מְאֵד מְאֵד בְּכַפְּלֵי כַפְּלִים כַּ"ל.⁹⁵ וְהַנְּפִשׁוֹת הֵם בְּחֵינֵת אֲבָנִים, בְּבְחֵינֵת (אֵיכָה ד): "תִּשְׁתַּפְּכֵנָה אֲבָנֵי קִדְשׁ" וְכוּ', וְהַבְּתִים זֶה בְּחֵינֵת: "כִּי בֵּיתִי בֵּית תְּפִלָּה". נִמְצָא שְׁכָל מָה שְׁנֵתוֹסָף וְנִתְרַבֵּה נִפְשׁ אַחַת לְהַקְּבוּץ שֶׁל יִשְׂרָאֵל, נִתְרַבֵּה וְנִתְגַּדַּל מְאֵד בֵּית הַתְּפִלָּה כִּי עֲקָשׁוֹ, כְּשֵׁנִתוֹסָף עוֹד נִפְשׁ אֶחָד לְהַקְּבוּץ, נִעֲשִׂין צְרוּפִים אַחֲרֵים חֲדָשִׁים הֲרַבָּה מְאֵד מְאֵד, כַּפְּלֵי כַפְּלִים כַּמָּה וְכַמָּה פְּעָמִים כַּ"ל. וְעַל - כֵּן כְּשֵׁנִתוֹסָף שְׂכָן מִיִּשְׂרָאֵל, כְּגוֹן בְּמָקוֹם שְׁדָרִים שֵׁם יְהוּדִים, כְּשֵׁנִתוֹסָף עֲלֵיהֶם עוֹד שְׂכָן מִיִּשְׂרָאֵל, אֲזִי נִתְרַבֵּה וְנִתְגַּדַּל הַתְּפִלָּה בְּמָאֵד מְאֵד, כִּי נִתּוֹסָף נִפְשׁ אַחַת

⁹² תורה ע"ג וראה שם גם -

כִּי הַקְּדוּשׁ - בְּרוּךְ - הוּא תַפְּץ חֶסֶד הוּא (א). וְרוּחָה תְּמִיד לְהַשְׁפִּיעַ הַשְּׁפָעוֹת וּבְרָכוֹת. וְאִין הַשְּׁפָעָה יְכוּלָה לִיְרֵד, רַק עַל - יְדֵי כָּלִי הַנִּקְרָא אֲנִי שְׁנֵאָמַר (בְּמִדְבָּר 1): "וְאֲנִי אֶבְרַכְכֶם" - שְׂאֵדָם צְרִיךְ בְּחֵינֵת "אֲנִי" כְּדֵי לְקַבֵּל שְׁפָע מִהַקְּב"ה. הָאֵדָם נִבְרָא לְבַדּוֹ וְחַיִּיו וּפְעוּלָתוֹ בְּעוֹלָם הִיא תְּמִיד מִתּוֹךְ "אֲנִי" (כְּנִרָא לְנוּ בַחוּשׁ).

⁹³ שם, הארה 89, וראה שם כל הפרק מעניין זה.

⁹⁴ כל-אדם הוא חלק אחר מנשמת אדם הראשון.

⁹⁵ הרחבה על עניין זה של הבתים "הגרף העולה של הקיבוץ נמצאת בחיי מוהר"ן - "שיחות על התורות" אות מ"ג - כדאי לעיין שם.

להקבוץ פנ"ל. ועל - ידי רבוי התפלה, על - ידי - זה סליחת העוון, שהוא
בחינת רפואה פנ"ל: ⁹⁷⁹⁶

- ע"י שיש קבוץ של אנשים אפשר לעשות יותר צירופים מהתפילה. כל אדם מוסיף על
כל האחרים ומשנה את כל בית התפילה. - לכן בראש השנה שהוא עיקר תורתו של רב
נחמן, חשוב שיהיו כמה שיותר מחסידיו, שה"קבוץ" כוחו בכך שכל אדם הוא עולם,
(כמו שראינו בפרק הקודם) וככל שיותר פרטים מתחברים ומתקשרים עם הקב"ה (ועם
הצדיק) יש יותר גאולה בעולם - יותר "מלאה הארץ דעה את ה'". הכמות היא האיכות
של מעמד זה. ⁹⁸

לסיכום, ר"ה הוא איחוד של הזמן עם המהות ⁹⁹, יום החידוש, אצל צדיק החידוש שאמר
שכל האנשים הם חידוש - ובזה כוחו של יום זה ולכן הוא תמצית ועיקר אצל רבי נחמן
- וככל שיותר אנשים נקבצים ביום זה (יותר חידושים בעולם) יום זה הוא יותר גדול
ומעיד על גדולת ה'.

בכך ראש השנה מבטא את עיקרון "התיקון הכללי" כעדות הפרטים על הכלל - האחד
- (הקב"ה) ¹⁰⁰ - שכל אדם בפני עצמו מעיד על הקב"ה. וכחבור הפרטים אל האחדות,
שכולם ביחד מעידים עליו.

ה. ה"צדיק" - דרכו החינוכית של רבי נחמן ¹⁰¹

רעיון הקבוץ מביא אותנו לשאלה, מה חשיבותו של הצדיק בתהליך זה?

⁹⁶ אות ו' - וראה שם כל התורה המסבירה את רעיון הגאולה של רבי נחמן בצורה הבהירה ביותר - ע"י
התקבוצות החסידים שנתקבצים ע"י אמונה - חשיבות האמונה אצל ר"נ חיונית להבנת הגאולה ורעיון
התיקון. אך מפאת רוחב היריעה של מושג זה לא אכנס לזה במאמרי.

⁹⁷ ראוי לציין עוד קשר בין ראש השנה לתיקון הכללי שזה תשר"ת, תש"ת, תר"ת שהם עשרה מיני נגינה
ושיר של לעתיד לבוא ושם בסוף הוא מקשר את עיקר קדושת ישראל ע"י שמירת הברית

ועקר קדושת מנהג ישראל הוא על - ידי שמירה מתאנה נאוף, מבחינת מקרה - לילה, חס ושלום, כמו
שכתוב שם בפ"ש. ועקר השמירה מתאנה זו הוא על - ידי בחינות תלתא פרסי, הינו תלת מחין, שכל
אחד ואחד הוא מחצה פרוסה בפני תאנה זו פנ"ל. וזהו: מנהג ישראל פמה הוי, תלתא פרסי הינו עקר
הקדושה של מנהג ישראל, שיהיו קדושים מתאנה זו, ממקרה - לילה, חס ושלום, הוא על - ידי בחינת
תלתא פרסי, הינו תלת מחין, שהם מחצה פרוסה בפני התאנה ההיא פנ"ל: - עיין שם כל ההקשר.

⁹⁸ רעיון זה משתקף בעובדה ש"אין מלך בלא עם" - מספר ה"נתינים" מעיד על עוצמת המלך.

⁹⁹ מבחינה זו ראש השנה הוא חיבור שני הפרקים עד עתה "התיקון הכללי" המסביר את היסוד כח החיים
שהוא החידוש שבכל דבר/אדם, עם "אחד היה אברהם" משמעותו של כל אדם ואדם כפרט וככלל.

¹⁰⁰ וכנראה שגם על הצדיק - רבי נחמן.

¹⁰¹ פרק זה איננו מתיימר לדבר על מכלול נושא זה, כי קצרה היריעה מהכילו ורבות כבר נכתב על כך, אך
חשוב לי לקשר את הרעיון לרבי נחמן ותורתו ולכן אדון בכך.

[1] וְצָרִיף כֵּל אֶחָד לְכוֹן בְּתַפְלָתוֹ, שֵׁיִקְשֶׁר עֲצָמוֹ לְצַדִּיקִים שְׁבִדוֹר, כִּי כֹל צַדִּיק שְׁבִדוֹר הוּא בְּחִינַת מֹשֶׁה מְשִׁיחַ, כְּמוֹ שֶׁמְצִינֵנוּ, שֶׁהַצַּדִּיקִים קוֹרִין זֶה לְזֶה מֹשֶׁה, כְּמוֹ 'מֹשֶׁה שִׁפִּיר קְאָמְרָתָ' (ח). וּמֹשֶׁה זֶה בְּחִינַת מְשִׁיחַ, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב (בְּרָאשִׁית מ"ט): "עַד כִּי יָבֹא שִׁילָה" דָּא מֹשֶׁה מְשִׁיחַ' (ט):

וְכֹל תְּפִלָּה וְתַפְלָה שֶׁכֵּל אֶחָד מִתְּפִלָּל הוּא בְּחִינַת אֵיבָר מִהַשְׁכִּינָה, שֵׁהֵם אֶבְרֵי הַמְּשָׁפָן, שְׂאִין שׁוּם אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל יְכוּל לְאַעְלָא שִׁיפָא בְּשִׁיפָא כֹּל חַד לְדוּכְתִיָּה, אֶלָּא מֹשֶׁה בְּלַחוּד, בְּשִׁבִיל זֶה צָרִיף לְהִבִּיא וּלְקַשֵּׁר כֹּל הַתְּפִלוֹת לְצַדִּיק הַדּוֹר, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב (שְׁמוֹת ל"ט): "וַיְבִיאוּ אֶת הַמְּשָׁפָן אֶל מֹשֶׁה". וְהוּא יוֹדֵעַ לְאַעְלָא שִׁיפָא בְּשִׁיפָא וְלַעֲשׂוֹת אוֹתָהּ קוֹמָה שְׁלָמָה, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב (שָׁם מ): "וַיִּקֶּם מֹשֶׁה אֶת הַמְּשָׁפָן" (י):¹⁰²

הצדיק

הצדיק- הוא רבי נחמן,¹⁰³ (משה – בקטע למעלה) הוא המקים את כל תפילות ישראל ומביא אותם אל הקב"ה. כחו של הצדיק הוא ביכולתו להכיל את כל חסידיו. הצדיק יכולתו לראות את הדברים באמת, ולכן הוא יכול להעלות את התפילות אל הקב"ה. רבי נחמן ראה את את עצמו כאוחז בכלליות כל החוכמות כפי שנראה בסיפור הבעטליר השישי¹⁰⁴ במעשה משבעה קבצנים בסיפורי מעשיות-

כי מי שאין בידו כל העשרה מיני צדקות הנ"ל אינו יכול לכנס לתוך כל העשרה חומות הנ"ל, כי יטבע שם במים. והמלך וחילו הנ"ל רדפו אחריה ונטבעו במים. ואני יכול לכנס לתוך כל העשרה חומות של מים הנ"ל. ואלו החומות של מים הם גלי הים שעמדו כחומה. והרוחות הם מעמידים גלי הים ומנשאים

¹⁰² תורה ב' קמא – אמר אל הכהנים – אות ו'.

¹⁰³ מקובלת עלי תפיסתו של א"י גרין בספרו 'בעל הייסורים' המבאר בעקבות י. וייס שקדמו בכך שהכוונה "צדיק" בכתבי רבי נחמן היא לרבי נחמן, מכיוון שהוא היה חידוש מתמיד ועסק בכלליות. דבר זה מסביר את התפיסות המגוונות אצל רבי נחמן מהי עבודת הצדיק. כמובן שקיים בברסלב גם "בחינת צדיק" – שכל אדם ואדם יכול להגיע לשם. – כהדגשת רבי נחמן: "והקפיד רבנו זכרונו לברכה מאד על זה. ואמר: זהו החסרון שלכם, שנדמה לכם שעקר גדולת והשגת הצדיקים הגבוהים הוא רק מצד הנשמה הגבוהה שיש להם כי באמת לא כן הדבר, רק כל אחד ואחד יכול לזכות לבוא למדרגתי להיות כמוני ממש. כי העקר תלוי רק ביגיעות ועבודות באמת. וכן שמעתי גם כן כדברים האלה מפיו הקדוש כמה פעמים שהעקר תלוי רק ביגיעות ועבודות וכו' (שמ)": -- שיחות מוהר"ן קסה.

¹⁰⁴ רבי נחמן ראה עצמו כמכין הדרך לגאולה וכצדיק היסוד (היא הספירה השישית – הקבצן השישי) – שהוא בעל תיקון הברית – "התיקון הכללי" ומפורסמת היא אמירתו בהקשר זה "האש שלי תוקד עד ביאת המשיח" וש"אם ח"ח לא יבוא יתגעגעו אליו מאד". וראה הארות 52 561.

אותם. ואלו הגלים שהם העשרה חומות הנ"ל, הם עומדים תמיד שם. אך הרוחות הם המעמידים ומנשאים את הגלים. ואני יכול לכנס לתוך כל העשרה חומות כנ"ל, ואני יכול לחזור ולמשך ממנה, הינו מן הבת מלכה הנ"ל, כל העשרה מיני חצים. ואני יודע כל העשרה מיני דפיקין על ידי העשר אצבעות. כי בכל אצבע ואצבע מעשר אצבעות יודעין דפק מיוחד מהעשרה מיני דפיקין, ואני יכול לרפאות אותה על ידי כל העשרה מיני נגינה. ועל כן אני רופא אותה. נמצא שיש לי כח כזה בידי כנ"ל.

כוחו של הצדיק בכך שהוא יודע את כללות כל הרפואות והחכמות כולם, (המספר 10 – הוא כללות המציאות), ולכן הוא יכול לעזור לכל אדם ואדם ולרפא אותו ולהשיבו אל דרך ה'. הצדיק אצל רבי נחמן הוא "האדם הכללי", שכולל את כל הפרטים/האנשים. ולכן לצדיק יש ריבוי פנים ואמיתות. רבי נחמן חי את העולם על כל צדדיו ותחושותיו – ספק וודאות, שמחה ועצב, אושר ויסורים – העולם לאמיתו אינו בעל תחושה אחת, אלא "עת לכל" והצדיק מוציא מכל "עת ועת" את האלוקי. הצדיק מחפש את התיקון בכל דבר ודבר.

דרכו החינוכית

דרכו החינוכית של רבי נחמן מתבטאת בכך שהיא נותנת לכל פרט ופרט, כל אדם ואדם את התיקון שלו, לפי יחודו בעולם, ולפי הזמן והמקום.

"...וכיוצא בזה שאר עניני הנהגות שצוה על כל אחד ואחד בפרט כי לכל אחד ואחד צוה הנהגות אחרות (שסח). וגם באדם אחד היה שנוי בענין הנהגות, שבתחלה צוה על אחד לנהג הנהגות אלו, כגון לומר ח"י פרקים משניות וכיוצא, ואחר כך במשך איזה זמן פטרו מהנהגה זו וצוה עליו הנהגות אחרות. ואחר כך עוד במשך איזה זמן צוה עליו הנהגות אחרות. וכן התנהג עם מקרבי תמיד. לאחד צוה לומר פסוק מיוחד בכל יום ולאחד צוה לומר איזה משנה מיוחדת בכל יום וכיוצא בזה, והכלל שלכל אחד ואחד צוה הנהגות מיוחדות כפי מה שהיה צריך לתקן מה שפגם וכפי שרש נשמתו."¹⁰⁵

רבי נחמן דיבר עם חסידיו בכללות ובפרטות, הנהגות לכלם והנהגות לכל אחד ואחד, כמו ראייתו את העולם כעולם מורכב שכל פרט ופרט בו צריך להעמידו על יחודו

¹⁰⁵ שיחות הר"ן אות קפה – ראה שם כל הקטע.

ולמצוא את הקב"ה בתוכו¹⁰⁶. (ראה הציטוט הפותח את המאמר) – כך גם התנהגותו ודרכו עם חסידיו.¹⁰⁷

עניין נוסף החשוב הוא ראייתו של רבי נחמן את האדם כהולך מדרגא לדרגא, משלב לשלב – אין ניסים¹⁰⁸ אצל רבי נחמן אלא שאיפה לדרך – התקדמות האדם משתנה, מתחדש כל רגע ובכל שלב ושלב דרושה התייחסות אחרת לאדם.¹⁰⁹ – תורתו וחיייו הם דינמיים וכך גם הדרך שניסה להנחיל לתלמידיו – דרך המתפתחת עם האדם ומתאימה לכל רגע בו הוא נמצא –

פי יש דרי מעלה ויש דרי מטה, דהינו עולם העליון ועולם התחתון, בחינת שמים וארץ, וצריך הצדיק להראות לדרי מעלה, שאינם יודעים כלל בידיעתו ותברך, שנה בחינת השנה של מה, בחינת: 'מה חמית מה פשפשה', בחינת: איה מקום פכודו ולהפך: צריך להראות לדרי מטה, שאדרבא, מלא כל הארץ

¹⁰⁶ וראה גם את תורה ס"ג בליקוטי מוהר"ן תנינא – (שירת העשבים) המתארת את שירת כל פרט ופרט בבריא לה' ע"י ניגונו המיוחד לו –

"כי דע, כי כל רועה ורועה יש לו נגון מיוחד לפי העשבים ולפי המקום שהוא רועה שם, כי כל בהמה ובהמה יש לה עשב מיוחד, שהיא צריכה לאכלו. גם אינו רועה תמיד במקום אחד. ולפי העשבים והמקום שרועה שם, כן יש לו נגון. כי כל עשב ועשב יש לו שירה שאומר, שנה בחינת פרק שירה, ומשירת העשבים נעשה נגון של הרועה."

¹⁰⁷ ארחיב קצת בעניין זה ע"פ תורה ס"ה קמא – "ויאמר בועז אל רות" אות א' – דע, כי יש שדה, ויש גדות ויש אילנות ועשבים ופירות ונאים מאד. וגדל יקר ופי השדה וגדוליו אי אפשר לספור, אשרי עין ראתה זאת. ואילנות ועשבים, הם בחינת נשמות קדושות הגדלים שם. ויש פמה וכמה נשמות ערמות, שהם נעים ונדים מחוץ לשדה, וממתינים ומצפים על תקון, שיוכלו לשוב ולקנס אל מקומם. וגם אפילו נשמה גדולה, שבה תלויים פמה נשמות, לפעמים קשה היא יוצאת לחוץ, קשה לה לחזור לשם. והם כלם מבקשים ומצפים על בעל השדה, שיוכל להתעסק בצרף תקונים. ויש נשמה, שתקונה על ידי מיתה של אחד, או על ידי מצנה ועבודה של אחד: – בשדה נשמות ישראל יש נשמות רבות ועל הצדיק לתקן נשמות אלה ובמיוחד עליו לתקן נשמות שיצאו משדה זה – חילונים – לא עובדי ה' – ומכאן אולי התעסקות הרבה עם המשכילים שנראה שחיפש להם תיקון. – וזו אולי זווית לאחריות שרב נחמן חש על עצמו כאחראי על כלל ישראל. (ויש לפעמים נשמות שתיקונם ע"י מיתה – בעיני זה רמז לפטירת הבעש"ט שנפטר בחג השבועות שזהו זמן אמירת התורה (ידועה לי המסורת שהסיבה היא פטירת בנו) וידוע שלפי רב נחמן הבעש"ט נפטר עקב מאבקו עם הפרנקיסטים (ראה תורה ר"ז בעניין זה)

¹⁰⁸ "...אך כבר אמרנו שאין זה רצונו לספר מופתים מרבנו זכרוננו לברכה. כי לא באלה תהלתו, גם כי היה אסור במופתים כאשר היה מובן מדבריו, שלא הותר לו לגלות מופתים. ועל כן לא נראו ממנו כי אם קצת מופתים ועמידות, אף על פי שבאמת היה יודע בברור כל העתידות אפלו מה שיהיה לזמן רחוק וכו' כאשר היה נראה לעין כל מי שהסתכל היטב על דבריו. אף על פי כן הכל היה בהצנע ובהעלם גדול ואין אנו עוסקין לספר מזה כנוכר לעיל" – שיחות הר"ן אות קפו

¹⁰⁹ לעניין זה ראה ליקוטי מוהר"ן תורה כ"ב – אות י'
יש בכל דרגא ודרגא וכן בכל עולם ועולם בחינת נעשה ונשמע, כי כל אחד לפי מדרגתו יש לו בחינת 'נעשה', בחינת תורה, הינו הנגלות לו, ובחינת 'נשמע', שהיא בחינת נסתרות, בחינת תפלה פנ"ל. כי מי שבא למדרגה גבוהה מהראשונה, אזי נעשה מה' נשמע' שלו בחינת 'נעשה', ואזי יש לו בחינת נשמע אחרת, וכן מדרגא לדרגא, וכן כל אדם לפי מדרגתו יש לו בחינת נעשה ונשמע. וכן בכל עולם יש בחינת נעשה ונשמע, כי מה שהוא להעולם הזה בחינת 'נשמע' הוא לעולם הגלגלים בחינת 'נעשה', ויש להם בחינת 'נשמע' גבוהה ממנו, וכן מעולם לעולם: – וכן תורה ז' תנינא אות ו' – המדברת על אופן דומה של רעיון דרגא לדרגא.

כבודו (ישעיהו ו). כי יש שוכני עפר, שהם בני - אדם המונחים במדרגה התחתונה, ונדמה להם שהם רחוקים מאד ממנו יתברך, וצריך הצדיק לעוררם ולהקיצם, בבחינת (שם כ"ו): "הקיצו ורננו שכני עפר". ולגלות להם שה' עמם, והם סמוכים - אליו יתברך, כי "מלא כל הארץ כבודו". ולחזקם ולעוררם, שלא יהיו מְאֹשֵׁין עֲצָמָן, חס ושלום, כי עדין הם אציל השם יתברך וקרובים - אליו, כי "מלא כל הארץ כבודו". וזה בחינת פל, שיש להצדיק, בחינת: "כי כל בשמים ובארץ", 'דאחד בשמא וארעא', הינו שהוא אוהו ומקיים שני העולמות: עולם העליון הוא אוהו ומקיים בבחינת מה, בחינת 'איה מקום כבודו', ועולם התחתון הוא מקיים בבחינת "מלא כל הארץ כבודו"¹¹⁰.

- הצדיק יודע לדבר עם קרובים ורחוקים ולנהוג עם כל אחד לפי ערכו. תורת רבי נחמן מתאפיינת בכך שהיא מכוונת, גם לאדם הפשוט ביותר, וגם לגדול ביותר, שיש בה גם פשטות, וגם עומק. בכך היא יכולה לכלול בתוכה את כל בני האדם ומבחינה זו – תורתו היא כלליות,¹¹¹ שיש בה יכולת לדבר לכל אדם. תורה שהיא גם "מלא כל הארץ כבודו" רעיונות פרטניים ועצות ספציפיות וגם קונספיה כוללת – "איה מקום כבודו". (כמובן שיש מספר עקרונות בסיס, כנות, חיפוש ה', רצון בעבודה, תיקון המידות ועוד). ונראה לי שמגישתו אפשר ללמוד על הצורך לפגוש כל אדם באשר הוא אדם כמיוחד ובעל צרכים שונים לעיתים משאר בני האדם, ולא להתפס לדוגמות ולהנעל על צורה מסויימת שהיא תיקון לכל.

היותו של רבי נחמן כלליות כל החוכמות – מסבירה גם את המסורת בברסלב ללמה אין יורש בברסלב? - מכיון שכל מי שיבוא אחריו יהיה רק חכמה אחת ולא כל החוכמות. לכן אי אפשר למנות לו יורש ולשמור על רעיון הכלליות – מכיון שאין עוד אדם הכולל את כל הדברים. מסיבה זו בברסלב היטבו לשמר את דמותו היחודית של רבי נחמן וכל היצירה שם גם אחרי מותו ועד היום נובעת מכתביו¹¹². והחידושים הם מתוך תורתו או בזיקה אליה – מתוך אמונה שבתורתו יש מכלול דרכים לעבודת ה'.¹¹³

¹¹⁰ שם, תנינא תורה ז' "כי מרחמם ינהגם"

¹¹¹ ראה חיי מוהר"ן "מעלת תורתו וספרי" אות תכד –

"התורות והמאמרים שבספרי הקדושים הם כלליות... ויש בהם עמקות גדול בדרך פשט ובדרך סוד ונסתר..." – עיין שם.

¹¹² כמובן שאין בכך כדי לגרוע בכך שכל אחד ואחד הוא סיפור.

¹¹³ שוב כמובן על בסיס מסוים (כמו אמונה, חיפוש אמת, תיקון המידות ועוד ..)

לסיכום, דרכו החינוכית של רב נחמן נגזרת מעובדת היותו אדם המסוגל להכיל את שאר בני האדם – צדיק הכלול בשורש הנשמות כולם. ולכן לדרכו יש כלל, יעד – לגלות את ה' בעולם, לכל אדם בפרט ולכולם ביחד. כל אדם צריך לעבוד את ה' בדרך המיוחדת לו ורבי נחמן היה רגיש כדי לראות את הדרך הנכונה לכל אדם בכל רגע ורגע. המציאות והאדם הם דברים משתנים ולכן צריך דרך ששומרת על יד על הדופק לגבי מקומו של כל אחד – ורב נחמן ממליץ לנו לחפש תמיד את הדרך הנכונה לנו. (החידוש הוא מעשה ה' – "מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית" ולכן כדי ללכת בדרכיו צריך דרך שמתחדשת כל הזמן).

ו. סיכום ויציאה לשמחה:

איך אדם מביא את עצמו למצב זה של אחדות? מה על האדם לעשות? בסיכום זה אנסה להראות שני עקרונות שרב נחמן ראה כקו מנחה בדרך חייו של אדם בעבודת ה'.

כְּשֶׁאָדָם יוֹדֵעַ שְׂכָל מְאֲרָעוֹתָיו הֵם לְטוֹבָתוֹ, זֹאת הַבְּחִינָה הִיא מְעִין עוֹלָם הַבָּא, כְּמוֹ שְׂפָתוֹב (תְּהִלִּים נ"ו): "בַּה' אֶהְלֵל דְּבָר בְּאֵלֵהֶם אֶהְלֵל דְּבָר". וְזֹאת הַבְּחִינָה הִיא מְעִין עוֹלָם הַבָּא, כְּמוֹ שְׂאֲמָרוֹ תְּכַמִּינֵנו, זְכָרוֹנָם לְבָרְכָה (פְּסָחִים נ.): "בְּיֹום הַהוּא יִהְיֶה ה' אֶחָד" וְכוּ'. וְהַקְּשׁוּ: וְכִי הָאֵיִדְנָא לָאו הוּא אֶחָד? וְתַרְצוּ תְּכַמִּינֵנו, זְכָרוֹנָם לְבָרְכָה: הָאֵיִדְנָא מְבָרְכִין עַל הַטּוֹבָה הַטּוֹב וְהַמְטִיב, וְעַל הַרְעָה דִּין אֶמְתָּ. וְלַעֲתִיד כְּלוּ הַטּוֹב וְהַמְטִיב, שְׂיִהְיֶה שֵׁם ה' וְשֵׁם אֱלֹקִים אֶחָדוֹת אֶחָד.¹¹⁴

הטוב והמטיב

ראיית הטוב בכל דבר ודבר זה "מעין עולם הבא" כי בעולם הבא, יודעים שכל מעשיו של הקב"ה הם להטיב ולכן אדם המוצא את הטוב בכל מאורעותיו מתחבר בעצם עם האחדות הקב"ה כמו שהיה לפני הפירוד – לפני בריאת העולם (כמו שראינו בנספח לפרק הראשון). היכולת למצוא טוב או לפחות להאמין שכל הקורה לי בסופו של דבר הוא לטובתי, גם אם אני אינני מבין כיצד זה מתגלם במציאות היומיומית – (ברור שיש דברים שאי אפשר לאדם להבין והפיתרון להם הוא לו לנסות אלא להאמין).¹¹⁵

¹¹⁴ ליקוטי מוהרן קמא ד' "אנכי ה' אלוקיך" אות א – וראה עוד בעניין זה – תורה ל"ג "מי האיש החפץ חיים".

¹¹⁵ ראה תורה ס"ד קמא "בא אל פרעה" המדברת מעניין זה של קושיית שאין עליהם תשובות והפיתרון שם הוא של שתיקה מול שאלות אלה. אך רבי נחמן מספר לנו שע"י אמונה מתגברים על שאלות אלה,

ראיה זו שכל מאורעותיו של אדם הם לטובתו שזה בחינת עולם הבא - מסבירה לנו את תורה נ"ד המדברת מעניין הרמזים שהקב"ה שולח לנו בכל יום והיכולת לחיות על פיהם - שמי שמבין שכל מאורעותיו הם לטובתו יכול לחיות עולם הבא בעולם הזה -

[ב] ובחינה זו, לזכר תמיד בעולם הבא, דהינו לאדבקא מתשבתה בעלמא דאיתי, הוא בכלליות ובפרטיות. בכלליות כן ראוי להיות מנהג יראי השם, תכף בבקר בהקיצו, קדם שינתחיל שום דבר, יזכר מיד בעלמא דאיתי. ואחר - כן יעשה זאת בפרטיות, כי כל העולם הזה, הוא התלבשות מדרגות התחונות של הקדשה, הינו בחינת רגלין של הקדשה, בבחינת (ישעיה ס"ו) "והארץ יהם רגלי". אף שגם מדרגות העליונות של הקדשה, יש מהם גם כן התגלות בעולם הזה. אף שאין ההתגלות מתלבש בעצם בזה העולם, כי אם הארה שמאיר בבחינת רגלין. אבל בחינת רגלין, מתגלין בעצם בזה העולם:

וכל יום יש בו לו בזאת המחשבה דבור ומעשה שמזמין לו רמזים כדי לקרבו לעבודתו. כן צריך להעמיק מחשבתו בזה, ולהגדיל בינתו, ולהבין מהו הרמיזות בפרטיות, שמלבש בזאת המחשבה דבור ומעשה של זה היום, שהזמין לו השם יתברך. הן מלאכה או משא ומתן, וכל מה שמזמין לו השם יתברך בכל יום, צריך להעמיק ולהגדיל מחשבתו בזה, כדי להבין רמיזותיו של השם יתברך.¹¹⁶

רמזים

היכולת למצוא במתרחש כל יום ובכל דבר את הקב"ה, היא מעין עולם הבא בעולם הזה. אדם המצליח לחיות את חייו ברמה של ידיעה, או למצוא בקורה אותו את הרמזים שנשלחים בכל יום הוא חי עולם של ודאות. ודאות זו היא ידיעה שיש רק בעולם הבא. הקב"ה שולח לאדם בכל יום מסרים, האדם רק צריך לדעת לשמוע ולהבין אותם, דבר הקשה במיוחד בעולם מפורד שעל פניו נראה חסר פשר.

שהאמונה היא קודמת לשאלות, משום שהאמונה היתה קודם הבריאה והקושיות לאחר הבריאה בשלב "החלל הפנוי" וע"י האמונה עוברים על שאלות אלה ומגיעים אל הקב"ה כמו שהיה לפני הבריאה. ונראה לי שרבי נחמן ע"י שמספר לנו ומתאר את הקושיות האלה, לוקח בעצם את קוראיו אל מעבר לחוסר ודאות זו, כאומר שזה רק שלב בדרך אל האמונה, ובכך מי שמגיע לקושיות אלו לא מודאג, אלא מבין שזהו חלק מהתהליך, ובכך רבי נחמן הוציא קצת את העוקץ מקושיות אלה.
¹¹⁶ לקוטי מוהר"ן קמא נ"ד "ויהי מקץ" אות ב' ועיין כל התורה.

בתורה זו בולט אולי יותר מהכל רעיון התיקון הכללי אצל רבי נחמן, שאדם מצליח לקבץ את כל המתרחש בחייו, כל פרטי הוויתו - ולהפכו לעבודת ה'. ברגע שאדם מוצא את הטוב בכל דבר ודבר שקורה לו אז הוא מעלה את כל המציאות אל שורשי הטוב, אל הקב"ה. רעיון זה של קיבוץ הפרטים והבאתם לשורשם הכולל זה הרעיון שעומד מאחורי התיקון הכללי - רעיון הגאולה אצל רבי נחמן.

רבי נחמן מראה שהקב"ה מדבר איתנו דרך המציאות, דרך החיים עצמם. הקב"ה מלוכש בתוך המציאות - החיים עצמם¹¹⁷. - בכך לקח רבי נחמן את הרעיון הקבלי של העלאת ניצוצות מכל דבר לתורה לכל אדם, - על ידי חיבור וליקוט פרטי המציאות, מציאת הניצוץ האלוקי בכל דבר - אפשר יהיה למצוא את הקב"ה. חשיפת הקב"ה בתוך המציאות היומיומית היא הגאולה. רבי נחמן לא חשב שהטבע ישתנה אלא כולם יחיו את אותה המציאות רק ע"י השגחה¹¹⁸ - הגאולה היא שכולם ידעו את ה' "מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".

גאולה

רעיון זה מופיע בתורה ח' בתנינא "תקעו תוכחה" -

"...וְלַעֲתִיד יִחַדֵּשׁ הַקָּדוֹשׁ - בְּרוּךְ - הוּא אֵת כָּל הָעוֹלָם כְּלוּ בְּחֵינָה זֶה שֶׁל אֶרֶץ - יִשְׂרָאֵל, כִּי אִזּוֹ יִתְגַּלֶּה שֶׁהַשֵּׁם יִתְבַּרְךָ בְּרָא הַפֶּלֶל, וְאִזּוֹ יִחַדֵּשׁ כָּל הָעוֹלָם כְּלוּ בְּחֵינָתָא אֶרֶץ - יִשְׂרָאֵל. וְעַקֵּר קִנְשֵׁת אֶרֶץ - יִשְׂרָאֵל הוּא, שֶׁשֵּׁם הוּא הַשְּׂגָחָתוֹ יִתְבַּרְךָ תְּמִיד, בְּחֵינָתָא (דְּבָרִים י"א): "תְּמִיד עֵינֵי ה' אֶלְקֵינוּ בְּהַ מְרֵאשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרֵית שָׁנָה"; וְלַעֲתִיד, שֶׁיִּחַדֵּשׁ אֵת כָּל הָעוֹלָם כְּלוּ בְּחֵינָתָא אֶרֶץ - יִשְׂרָאֵל

¹¹⁷ ודוקא בהם הוא רואה את הגבוה מכל - שהרי ככל שהקב"ה יותר נסתר במציאות, יותר רחוק - מציאותו שם היא יותר גבוהה, שהנסתר ביותר מבינתנו הוא קרוב יותר לתחילת השתלשלות העולם שהרי איננו מבינים את הקב"ה ומה שאנו מבינים הוא שכל נמוך יותר שאנו מסוגלים להבין, ולא האלוקים עצמו שאין אנו מסוגלים להבין ולכן הנסתר מאיתנו הוא יותר גבוה. לעניין זה ראה תורה י"ב תנינא "איה מקום כבודו" המדברת שהגבוה ביותר מלוכש בנמוך ביותר שזה בה משורש המאמר הראשון שבו נברא העולם "בראשית מאמר סתום" - וְאֶפְלוּ מְקוֹמוֹת הַמְּטַנְפִּים אוּ פְתִי עֲבוּדָה - וְנָה צְרִיכִין גַּם כֵּן לְקַבֵּל חַיִּית מְנַנּוּ יִתְבַּרְךָ. אִף דַּע, כִּי הֵם מְקַבְּלִים מְבַחֲנֵת מְאֹמֶר סְתוּם, שֶׁהוּא בְּרֵאשִׁית מְאֹמֶר סְתוּם (עֵינֵן חָא"ג שְׂבֵת קַד ד"ה מִם סְתוּמָה, מְאֹמֶר סְתוּם), שֶׁהוּא כּוֹלֵל כָּל הַמְּאֹמְרוֹת, וְכֵלֶם מְקַבְּלִים חַיִּית מְנַנּוּ. וְהַכְּבוֹד שֶׁל הַמְּאֹמֶר סְתוּם הוּא סְתוּם וְנִעְלָם בְּתַקְלִית הַהִסְתָּרָה, וּמִשָּׁם הֵם מְקַבְּלִין חַיִּית. כִּי מְבַחֲנֵת הַכְּבוֹד וְהַמְּאֹמְרוֹת הַמְּתַגְלִים אֵי אֶפְשָׁר לְהֵם לְקַבֵּל חַיִּית מִשָּׁם, בְּחֵינָתָא: 'וּכְבוֹדִי לֹא אֶחָר לֹא אֶתֵן' כַּנ"ל, רַק מִהַמְּאֹמֶר סְתוּם, שֶׁהוּא נִסְתָּר בְּתַקְלִית הַהִסְתָּרָה, מִשָּׁם מְקַבְּלִין חַיִּית..."

¹¹⁸ נראה לי שרבי נחמן הושפע רבות מהרמב"ם וניסה להלביש על רעיונות הרמב"ם את תפיסתו המיסטית - קבלית דבר זה בולט במיוחד בתפיסת הגאולה של רבי נחמן שהיא לא ניסים חדשים אלא תודעתית. היכולת לראות את ההשגחה והניסים שממילא קורים כל יום במציאות - חשיפת הקב"ה בתוך המציאות שלנו. וראה אמירתו "העולם סוברים שיבוא משיח לא ימותו, לא כן הוא, אפילו המשיח בעצמו גם הוא ימות. ואמר זאת ברבים." - חיי מוהר"ן - "גדלות נוראות השגתו" אות רעה

כנ"ל, אז יתנהג כל העולם כלו על - ידי השגחה לבד, כמו ארץ - ישראל, ואז יתבטל הטבע לגמרי, ויתנהג העולם על - ידי השגחה לבד, שהוא בחינת נפלאות, שלא כדרך הטבע...¹¹⁹

ראית המציאות כאלוקית, הרגשת ההשגחה - היא חידוש העולם. ההבנה שהעולם כמו שהוא, אינו דרך הטבע אלא מכוון - זה ה"עמיד לבוא"¹²⁰.

יציאה לשמחה:

מה מיוחד את השמחה? מה הופך אותה לרפואה לאדם?

מצוה גדולה להיות בשמחה תמיד, ולהתגבר להרחיק העצבות והמרה שחרה בכל פחו. וכל החולאת הבאין על האדם, כלם באין רק מקלקול השמחה. כי יש עשרה מיני נגינה שהם בחינת שמחה, כמו שפתיב (תהלים צ"ב): "עלי עשור וכו' כי שמחתני ה' בפעלך" וכו'. ואלו יוד מיני נגינה באין בתוך עשרה מיני דפקין, והם מחיין אותן (א). ועל - פן כשיש קלקול ופגם בהשמחה, שהיא בחינת יוד מיני נגינה, על - ידי - זה באין חולאת מן היוד מיני דפקין, שנתקלקלין על - ידי קלקול היוד מיני נגינה, שהם השמחה כנ"ל. כי כל מיני חולאת כלולים ביוד מיני דפקין, וכן כל מיני נגונים כלולים ביוד מיני נגינה. וכפי קלקול השמחה והנגון, פן בא חולאת כנ"ל. וגם חכמי הרופאים האריכו בזה, שכל החולאת על - ידי מרה שחרה ועצבות, והשמחה הוא רפואה גדולה:¹²¹

רבי נחמן, להבנתי, מבין את השמחה כתיקון האדם. השמחה היא ש"הדמים נקיים". כאשר עשרה מיני נגינה ועשרה מיני דפקין של האדם אינם פגומים, אז הוא אדם בריא. אדם בעל "חיות" בכל דבר שהוא עושה.

נראה לי שמה שמאפיין את השמחה והופך אותה לתיקון הפירוד, היא העובדה ששמחה היא רגש אחדותי מעיקרו. אדם לא יכול לשמוח אם הוא לא "נוכח", חי את אותו רגע שמשמח אותו. רגע אחד חשבת על משהו אחר - אתה כבר לא שמח. השמחה היא

¹¹⁹ על המושג ארץ ישראל אצל רב נחמן להבנתי ראה הארה 52 וברור שזה מושג בעל הקשרים נרחבים (נסיעתו, תורת הצדיק וכו') אך קצרה היריעה ומקומה אינה פה.

¹²⁰ וקל להרגיש את הדמיון לרמב"ם בתיאורו לביאת המשיח.

¹²¹ ליקוטי מוהר"ן תנינא תורה כד "מצווה גדולה להיות בשמחה"

נוכחות מתמדת ברגע, היכולת להיות בתוך ההווה לחלוטין¹²². העצבות היא גלות האדם מעצמו – חוסר סיפוק מהחיים שלך, אמירה שהחיים הם במקום אחר – החיים הם לא מה שקורה לי. השמחה היא תמיד ממה שהו שקורה לי בחיים. – בכך השמחה היא תיקון הפירוד בעולם.

“ולעתיד תתגדל השמחה מאד, ועל – כן אמרו רבותינו... עתיד הקדוש – ברוך – הוא להיות ראש חולה לצדיקים לעתיד לבוא, דהינו שיעשה מחול לצדיקים, והוא תברך יהיה ראש חולה, פי שכינה למעלה מראשותיו של חולה, כמו שדרשו רבותינו, וזכרונם לברכה (גדרים מ), שנאמר: “ה’ יסעדנו על ערש דני”. פי אין להחולה שום חיות, רק השכינה מתיה אותו. ולעתיד על – ידי השמחה יתמקן כל החולאת כנ”ל,...., פי השמחה היא בחינת תקון החולה כנ”ל. ובשביל זה נקראין השמחה והקודין חונה כנ”ל, פי הם תקון החולאת כנל:

והכלל, שצריך להתגבר מאד בכל הפחות, להיות אף שמת תמיד. פי טבע האדם למשך עצמו למרה שחרה ועצבות מחמת פגעי ומקרי הזמן, וכל אדם מלא יסורים, על – כן צריך להכריח את עצמו בכת גדול להיות בשמחה תמיד ולשמח את עצמו בכל אשר יוכל, ואפלו במלי דשטותא...”¹²³

להיות בשמחה זה מעין עולם הבא¹²⁴. השמחה כמו כל רגע אחדותי שעובר על האדם היא גאולה, כי כל מה שהוא אחד, הוא עדות על הקב”ה “ה’ אחד ושמו אחד”.

¹²² היכולת לחיות בהווה היא היכולת לחיות מעל הזמן – אם אתה בתוך הרגע, לרגע אין זמן. – לחיות את החידוש שמקורו הוא מעל הזמן והוא מחדש את הזמן – זה להיות תמיד בהווה.

¹²³ שם.

¹²⁴ רעיון זה מובא בבהירות גם בתורה ל”ד בתנינא “ויחד יתרו” – (שהשמחה שורשה באחדות). וזה אי אפשר פי – אם פשטתפל למעלה על כל הטובה, דהינו על השרש, שמשם נמשכין כל הטובות. ושמ בהשרש הפל אחד, ואזי שמחתו מכל הטובות ביחד, ואזי השמחה גדולה מאד, ומאירה באור גדול מאד. פי על – ידי הפליות שנקלל שמחה פתחתה, נגדל ביותר אור השמחות. וכן כל מה שנקלל יותר רבוי השמחות זה בזה, נגדל ונתוסף אור השמחה ביותר ויותר, פי נגדל ונתוסף האור מאד, על – ידי התנוצצות שמתנוצץ משמחה לתחתה. וכל מה שיש יותר שמחות שנקללין ביחד, נתוסף ביותר ויותר אור ההתנוצצות. ועל – כן פשטתפל השמחה של כל הטובות ביחד, אזי אור השמחה גדול מאד על – ידי רבוי ההתנוצצות מזה לזה ומזה לזה כנ”ל: וזהו: “ויחד יתרו על כל הטובה” שהיה שמת מכל הטובות ביחד. וזהו: “על כל הטובה”, פי היה מסתפל למעלה על כל הטובה, הינו על השרש, ששם הפל אחד, ושם נקללין כל השמחות יחד, ועל – כן היה שמת על כל הטובות ביחד כנ”ל:

גזר דין

רעיון השמחה כהיכללות באחדות, מופיע בתורה ה' קמא בחצוצרות המתארת את השמחה במצוות שנתן הקב"ה כשיתוף בשמחת הקב"ה במעשיו-

ומי שְׁהוּא בַּמְדַּרְגָּה הַזֹּאת, שְׁעוֹשֵׂה הַמִּצְוָה בְּשִׂמְחָה גְדוֹלָה כָּל כָּף, עַד שְׂאִין רוּצָה בְּשׁוֹם שְׂכַר עוֹלָם הַבָּא בְּשִׂבִּילָהּ, הוּא יְכוּל לֵידַע בֵּין קֶדֶם גְּזֵר דִּין לְאַחַר גְּזֵר דִּין... וְהַקְדוּשׁ - בְּרוּךְ - הוּא הוּא אַחֲדוּת פְּשוּט עִם הַמִּצְוֹת. וְכִשְׁמַעְשֵׂה הַקְדוּשׁ - בְּרוּךְ - הוּא כְּתוּב וְכִסְדָּרְךָ, אֲזִי הַקְדוּשׁ - בְּרוּךְ - הוּא מְשַׂמַּח בָּהֶם וּמִתְעַנֵּג בָּהֶם, כְּמוֹ שְׂפָתוֹב (שָׁם ק"ד): "יְשַׂמַּח ה' בְּמַעֲשָׂיו". כְּמוֹ בַעַל - מְלֹאכָה, שְׁעוֹשֵׂה אֵינְהָ כְּלִי, וְהַכְּלִי הוּא זָפָה, אֲזִי הוּא מִתְעַנֵּג בָּהּ, וְהֵשׁ מִחָה שֶׁל הַקְדוּשׁ - בְּרוּךְ - הוּא הִיא מְלַבֶּשֶׁת בְּהַמִּצְוֹת, כִּי הֵם אַחֲדוּתוֹ. וּמִי שְׁעוֹשֵׂה הַמִּצְוָה בְּשִׂמְחָה מִהַמִּצְוָה בְּעֲצָמָה, נִמְצָא כְּשֹׁנְכֵנְס בְּהַשְׂמִיחָה שְׁבַמִּצְוָה, הוּא נִכְנָס בְּשִׂמְחַת הַקְדוּשׁ - בְּרוּךְ - הוּא, שְׂמַשְׂמַח בְּמַעֲשָׂיו, וְזֶה בְּחִינַת (שָׁם קמ"ט): "יְשַׂמַּח יִשְׂרָאֵל בְּעוֹשָׂיו":

בכך יש חשיבות רבה לדרך בה אדם מקיים את המצוה. קיום מצוה בשמחה, הוא מעבר למצוה עצמה, הוא השתתפות עם הקב"ה, ולכן אפשר לדעת אם כבר נגזר הדין בעולם או לא, שאם אינו יכול לעשות בשמחה כבר נגזר הדין.¹²⁵

כדי לזכות לשמחה זו האדם צריך לעבור תהליך כדי שיוכל לשמוח בשמחת ה' -

[ג] וְעָקַר הַשְׂמִיחָה הוּא בְּלֵב, כְּמוֹ שְׂפָתוֹב (תְּהִלִּים ד): "נִתְתָּה שְׂמִיחָה בְּלִבִּי". וְאִי אֶפְשָׁר לְלֵב לְשַׂמַּח, אֲלֵא עַד שְׂיִסִּיר עֲקוּמוֹמִיּוֹת שְׂבִלְבוֹ, שְׂיִהֵא לוֹ יִשְׂרוּת לֵב, וְאִזּוּ יִזְכֶּה לְשִׂמְחָה, כְּמוֹ שְׂפָתוֹב שָׁם צ"ז): "וּלְיִשְׂרָאֵל לֵב שְׂמִיחָה":¹²⁶

שמחה אמיתית באה מהקב"ה, וכדי לזכות לה אדם צריך להסיר את עקמומיות ליבו. הקב"ה נראה רק לישרי לב, אלה הרואים ש"אין עוד מלבדו" ושמחים בו, במצוותיו ובעולמו.

לפיכך, השמחה כה מודגשת בברסלב, מכיוון שהשמחה היא חיות האדם- יציאתו משנתו. שמחה זה להיות בהווייה, והיכולת להיות הווייה, "נוכח" בחיך - זו היכולת

¹²⁵ ראה שם בהמשך התורה אות ב' על שאינו יכול לשמוח במצוה עקב גזר הדין.

¹²⁶ שם, אות ג'

להיות מעל הזמן (כי אינך כבול לציר – “העבר – עתיד”). להיות מעל הזמן זו היכולת לחיות עולם הבא, עוד בעולם הזה.

לסיכום הסיכום:

במאמר זה ניסיתי להראות את רעיון תיקון הפירוד בעולם, שהוא להבנתי רעיון “התיקון הכללי” כשורש בתורת רבי נחמן. בכך רבי נחמן בעיני הוא קודם כל מיסטיקן, אך חידושו הגדול הוא בכך שהוא מתקן את “המלכות”¹²⁷ – עולמנו אנו, וזה ע”י פעולות פשוטות שאדם עושה בעולם עצמו, בתוך חייו¹²⁸, – כאשר הדגש הוא להיות בתוך החיים עצמם והתיקון הוא בפעולות החיים עצמם. לפרטי החיים ולמעשי האדם היומיים, יש משמעות מיסטית. לכל בחירה ומעשה יש משמעות, לכן שמחת האדם, חיותו וצורת ראייתו את העולם, היא תיקון המציאות השבורה הנמצאת בעולמנו. אמירת “התיקון הכללי” – מאפשרת לאדם לחזור להיות בהווה, לכפר על פשעי העבר – ובזה עיקר כחה היא נותנת התחלה חדשה. החידוש הוא היכולת לחיות כל רגע, כי העולם מתחדש בכל רגע ורגע. התיקון הוא שהפרטים בעצמם, מעידים על האחדות¹²⁹. הפרטים אומרים – “מלאה הארץ דעה את ה’ כמים לים מכסים”. מי יתן ונזכה לחיות אמיתות פשוטות אלה ושנדע להיות בשמחה תמיד.

¹²⁷ ונראה לי שרעיון זה הוא פיתוח לפרטים של תורת הבעש”ט.

¹²⁸ כגון שמחה, ראיית הטוב, שמירת שבת, קיום מצוות, ובעיקר חיים בהווה. ההבנה שהדברים קורים כאן ועכשיו.

¹²⁹ סיכום הערות השוליים – תורה כ”א קמא “עתיקא טמיר וסתים” –

חיים נצחיים הם רק להשם יתברך, כי הוא חי לנצח. ומי שנקלל בשרשו, דהינו בו יתברך, הוא גם כן חי לנצח, כי מאחר שהוא נקלל באחד והוא אחד עם השם יתברך, הוא חי חיים נצחיים כמו השם יתברך. וכן אין שלמות רק להשם יתברך, וחיון מן פלם חסרים, ומי שהוא נקלל בו יש לו שלמות: ועקר הקלילות שיהיה נקלל באחד הוא על – ידי הדעת אותו יתברך, כמו שאמר החכם: אלו ידעתיו, הייתיו, כי עקר האדם הוא השכל, וכל פן במקום שחושב השכל, שם כל האדם, וקשיוע ומשיג בידיעת השם יתברך, הוא שם ממש, וכל מה שיודע יותר, הוא נקלל יותר בהשרש, דהינו בו יתברך: – כל מי שנכלל בתכונות ה”אחד” זוכה לחיים נצחיים.